

Specimen historicum et exegeticum de oraculo in Moabitas, quod occurrit Jesaiae c. XV et XVI

<https://hdl.handle.net/1874/312631>

SPECIMEN HISTORICUM ET EXEGETICUM

DE

ORACULO IN MOABITAS,

QUOD OCCURRIT JESAIÆ C. XV ET XVI.

YLLIUM VULGARIS

PRIMUM HISTORIUM ET EXPERIMENTUM

ORACULO IN MORBITAS

QUOD REGIUM DEBET ET IN 271

10
SPECIMEN HISTORICUM ET EXEGETICUM

DE

ORACULO IN MOABITAS,

QUOD OCCURRIT JESAIAE C. XV ET XVI,

QUOD,

ANNUENTE SUMMO NUMINE,

EX AUCTORITATE RECTORIS MAGNIFICI

JACOBI VAN HALL,

ORD. LEON. NEDERL. EQUITIS, ORD. CORON. QUERN. DECURIONIS,

JURIS ROMANI ET HODIERNI DOCT. ET PROF. ORD.

NEC NON

AMPLISSIMI SENATUS ACADEMICI CONSENSU

ET

NOBILISSIMAE FACULTATIS THEOLOGICAE DECRETO,

Pro Gradu Doctoratus

SUMMISQUE IN THEOLOGIA HONORIBUS AC PRIVILEGIIS

IN ACADEMIA RHENO-TRAJECTINA

RITE ET LEGITIME CONSEQUENDIS,

PUBLICO AC SOLEMNI EXAMINI SUBMITTET

LUDOVICUS DE GEER,

Rheno-Trajectinus.

A. D. XXI M. JUNII ANNI MDCCCLV, HORA I.

TRAJECTI AD RHENUM,

APUD KEMINK ET FILIUM, TYPOGR.

MDCCCLV.

STAMPAE HISTORICAE ET LINGVÆ

ORACULO IN MORITAS

QUO CONTINETUR REGALIA ET CIVITATIS

FRANCISCAE CIVITATIS

IN REGNO CASTELLÆ

JACOBI VAN BALLE

AVGVSTI REGIS APOLOGVS

AVGVSTI REGIS APOLOGVS

Pro Regis Auctoritate

AVGVSTI REGIS APOLOGVS

IN AVGVSTI REGIS APOLOGVS

AVGVSTI REGIS APOLOGVS

AVGVSTI REGIS APOLOGVS

AVGVSTI REGIS APOLOGVS

AVGVSTI REGIS APOLOGVS

AVGVSTI REGIS APOLOGVS

AVGVSTI REGIS APOLOGVS

AVGVSTI REGIS APOLOGVS

AVGVSTI REGIS APOLOGVS

PARENTIBUS
OPTIMIS CARISSIMIS

SACRUM.

PRAEFATIO.

Vita mea academica fere peracta, specimen exhibere volui, quo studia mea probare, gradumque doctoralem mihi acquirere possem. Sed doctrina Theologica tam late patet, viresque tam exiguae in juvenē esse solent, ut admodum difficile sit, certum eligere argumentum, cui haud sine fructu operam navare quodque simul pro virium tenuitate satis commode tractare possis. Sacri Codicis vero interpretatio locum suum procul dubio praeclare obtinet inter gravissima eademque utilissima theologi studia, et merito principium habetur, e quo omnis doctrina theologica exire, quo identidem reverti debet. Quid mirum, eum, qui in theologorum ordinem accipi cupiat, hanc in partem sua studia convertere, atque in interpretando uno alterove sacrorum librorum loco, vires suas periclitare. Duplex mihi esse videtur causa, quare tale disputationis argumentum prae ceteris eligendum sit, quarum prior, eaque gravissima, quam jam attingi, posita est in argumenti natura, quippe quod, ut in Theologiae exstat vestibulo, ita in theologi primis laboribus merito censeatur; alteram peto e minori, qua tale argumentum premitur, difficultate. Magna enim interpretum caterva nobis facem praefert, et ad nostram sententiam sive illustrandam, sive ab objectionibus defendendam,

ex aliorum observationum copia optime saepe proficere possumus. Post non ita multas igitur dubitationes ad exegetin me converti; diutius vero haesi in peculiari quadam parte eligenda. Huc illuc saepe commoto, tandem Jesaiae Capita XV et XVI mihi arriserunt. Sublimis ille Propheta dignus semper manet, quem accurate legamus, cujusque probe teneamus sententiam, nostra in primis aetate, qua tantopere viri docti in eo explicando differunt. Quid suavius esse potest, quam ipsum Prophetarum, quorum vaticinia velus Testamentum continet, principem, propria, qua usus est, lingua attente legere, in peculiarem ejus characterem consulto inquirere, summas ejus virtutes poeseosque dotes admirari? Quam ergo doleo, non semper ita strenue, ut quidem volueram, me hisce studiis operam meam dicasse, aut dicare potuisse. Nunc saltem semel hoc faciendum putavi, non metuens fore, ut unquam operae me poeniteat, ejusmodi argumento impensae, quin potius, tali e labore fructus uberrimos in futura mea studia redundaturos esse, persuasum mihi habens. Laetus ergo pensum suscepti, laetus idem peregi, tua in primis opera usus, Promotor aestumatissime, Vir Clar. VINKE! cujus in me bene merita publice profiteri pietas, ac vero animus jubet. Tu per totum curriculum meum academicum mihi affuisti, Tu, his praesertim diebus, praeclara maximaque mihi praestitisti officia. Libere te adire mihi licuit, neque unquam a Te recedebam, quin difficultate aut onere me levatum sentirem. Multis etsi laboribus obrutus, mecum, quoties ad Te accederem, colloqui voluisti, et laborem meum Tu egregie adjuvisti. Accipias ergo velim, Vir Clar., grati mei animi testificationem, pro benevolentia tua ac comitate. Deus O. M. Tibi adesse ne desinat, et incolumem Te diu conservet in hujus Academiae, totiusque Ecclesiae salutem!

Et Tibi eadem dicta velim, Vir Clar. BOUMAN! Tibi quoque gratias ago quam maximas pro institutione Tua, qua per tres hos annos usus sum, pro auxilio, quod mihi saepe prae-

buisti, pro humanitate, qua ad hunc usque diem me prosecutus es. Utinam Deus O. M. vitae Tuae multos adhuc addat annos, valetudinem Tuam nuper etiam affectam, confirmet et jam magis magisque senescenti Tibi adsit, ut huc usque Eum Tibi affuisse gaudemus, neque unquam corporis doloribus Te prohiberi sinat, quominus ad vitae usque finem, ita prodesse possis Theologiae studiosae juventuti, ut Ipse in votis habes ac deliciis.

Tertius, cui devinctum meum animum publice profiteri vellem ROYAARDSIUS, Vir Clariss., diem supremum eheu! jam obiit. Quiescat in pace post multos magnosque labores studiis dictos, Vir desideratissimus, cujus mors gravi omnes bonos affectit dolore, cujus merita nulla unquam dies delebit. Te interea, Vir Clar. ter HAAR! qui in defuncti locum successisti, nunc quoque compellare liceat. Institutione Tua uti mihi non contigit, attamen Tibi innotui, et jam saepius expertus sum ex animi sententia Te dixisse, quum in votis hoc Te habere professus sis, ut non praeceptor tantum, sed amicus etiam esses discipulorum. Divino auxilio adjutus, cathedram Tibi commissam diu ornare pergas!

Nec Te praetermittere volo, Cl. OPZOOMER! cujus egregia institutione frui mihi contigisse, nunquam non gratus recordabor.

Jam ad Vos venio, Parentes Carissimi! Quorum laudes praedicare multum est, quorum in me bene merita si mecum reputo, plenior gratitudinis sensus, quam qui verbis exprimi possit, animum opplet. Optimi mihi fuistis duces per puerilem juvenilemque aetatem, praestantissimae nostrae religionis sensu animum meum imbuere studuistis, praeclarisque vestris monitis ad quaecunque bona me adhortati estis, a malis me devocastis. Ad Vos saepe accurri in dubitationibus meis ac turbationibus, Vos semper animum pacastis. Patri caelesti gratias agere non desinam, qui tales mihi comparaverit parentes! Nec vero in posterum mihi deesse velitis; — vestro adhuc auxilio, vestra adhortatione, vestris

monitis opus mihi erit, — quod puero juvenique fuit utilissimum, virilem aetatem ingrediunt mihi inutile esse nequit. Deus O. M. incolumes Vos esse jubeat ac salvos per longam adhuc annorum seriem, et Ipse mercedem vobis tribuat, Parentes devinctissimi! educationis, quam filius nec debita gratia referre, nec quidem verbis satis apte praedicare valet.

Quid vero dicam de singulari illa, quae mihi contigit, felicitate, quod Te quoque, Frater dilectissime! vitae meae studiorumque ducem habuerim. Illud, quod natura inter nos

posuit, vinculum multae eademque graves causae arctius profecto reddiderunt. Provector aetas, summa doctrinae praestantia, animi indoles, ingenii dotes talem Te mihi reddiderunt fratrem, quali meliorem haud facile quis habeat!

Haec certe laus Tibi debetur et a me gratia major. Te, ut ita mihi adesse pergas, enixe rogo, Deum, ne Tibi unquam desit, ex animo precor.

Quod superest, Amici commilitones! serius ocius omnes almam nostram Matrem relinquimus, ad publicam vitam inchoandam. Nunc jam equidem non amplius inter vos praesens adero, hoc vero probe teneatis velim, memoriam vestri nulla unquam dies delere valebit. Saepe horas illas recolere lubebit, Amici! quas inter vos jucunde atque utiliter simul peregi; multum vobis debeo, quod grato animo ad vitae usque finem recordabor. Amicitiae illud, quod nos tenuit, vinculum, ne unquam solvi putemus, Vos, ne me oblivioni tradatis fore spero, imo laetus confido. Valetate et feliciter vivite!

Dabam TRAJECTI AD RHENUM,
die 21 mensis Junii 1855.

CONSPECTUS.

INTROITUS.	Pag. 1.
--------------------	---------

CAPUT I.

DE HISTORIA MOABITARUM.

§ 1. Terra Moabitarum, eius termini, historia antiquissima.	5.
§ 2. Balak et cultus Baäl-Peoris.	7.
§ 3. Invasio Moabitarum.	10.
§ 4. Bella Sauli et Davidis.	13.
§ 5. Bella cum regibus Israëlitis gesta.	15.
§ 6. Bella deinde cum regibus Israëlis et Judae gesta.	18.
§ 7. Invasio Salmanasseris et Sanheribi.	21.

CAPUT II.

DE AUCTORE VATICINII IN MOABITAS, CAPP. XV, XVI.

§ 1. Diversae recentiorum opiniones.	24.
§ 2. Quibus argumentis juniori Prophetæ hoc oraculum sit adscriptum.	26.
§ 3. Huius opinionis epierisis.	27.
§ 4. De argumentis, quibus usi sunt, qui antiquiori Prophetæ vaticinium adscripterunt.	29.
§ 5. Hitzigii de Jona auctore sententia.	31.
§ 6. Antiquiori scriptori an recte vindicetur hoc oraculum.	33.
§ 7. Quid Hitzigii opinioni opponi possit.	35.

CAPUT III.

QUAERITUR, AD QUAM AETATEM ORACULUM SIT REFERENDUM.

	Pag.
§ 1. Diversae interpretum sententiae.	38.
§ 2. Universi oraculi conspectus et descriptio.. . . .	40.
§ 3. Quid de aetate ex ipso oraculo effici possit.	42.
§ 4. Quo nos ista vestigia ducant, ostenditur.	44.
§ 5. De loco, quo hoc oraculum sit positum in collectione vaticiniorum Jesaiae.	47.

CAPUT IV.

ORACULI EXPLICATIO.

§ 1. Versio.	49.
§ 2. De locis, in hoc oraculo nominatis.	51.
§ 3. Ipsa oraculi explicatio.	58.

INTROITUS.

Inter Prophetas V. T. facile princeps est Jesaias, filius Amози, qui, inde a morte Uzziæ munere suo functus, in primis temporibus regis Hiskiae floruisse videtur. In quo viro nescias, quid prius admireris, animi ingeniique dotes, quibus praeditus fuit, an elegantiam dictionis et poeticam facultatem, an denique sublimitatem et veritatem eorum, quae, Deo jubente et revelante, orationibus et scriptis suis tradiderit. De eius vita quae nobis tradita sunt, alii, ut Hitzig, Gesenius, Hävernick, collegerunt; nos, partem ex eius scriptis explicaturi, haec potius statim considerare volumus, ut ad nos pervenerunt collecta et ordinata. In illa enim collectione, ut videtur ab ipso scriptore instituta, certum servari ordinem, nemo non videt. Qui quidem ordo cum ipsa populi Israëlitiçi historia et destinatione aliarumque gentium ratione, qualis illa a Prophetis proponitur, arctissime cohaeret. Hoc enim sibi et alii et Jesaias propositum habebant, ut populo, quem Deus sibi ex omnibus gentibus elegit, qui illi esset

dicatus, in quo ipse habitaret, cui se patefaceret, gravem Dei iram, gravesque poenas denuntiarent, ob multa variaque peccata, quibus se inquinaverant Israëlitae, praecipue vero ob defectionem a veri Dei cultu et turpem idololatriam, ad quam perpetuo se abduci sinebant. Quoties nova calamitas, irae divinae testis, ingrueret, hostes terram Israëliitarum invaderent et vastarent, poenam divinam inferentes, Prophetae simul populo peccata et defectionem exprobrabant. Tum in primis suis sermonibus eos ad Deum suum revocare, ad peccatorum conscientiam, ad poenitentiam eos excitare conabantur, graviora etiam denuntiantes Dei judicia, si eadem viâ pergerent. Sic causam monstrabant, quare Deus populum suum ab aliis gentibus, instrumentis irae suae, vastari permetteret, tandemque ventura esset exitiosa illa dies irae, qua ex terra sua exsules inter alias gentes procul dispergerentur, qui ex populo superfuturi essent.

Sed in illa summa calamitate describenda minime subsistunt Prophetae. Populi enim peccata et perpetua defectio Dei foedus frangere non poterant. Venturus erat ille dies, quo redirent in suam patriam, quo veniret ille rex, ille surculus ex Davidis stirpe, qui regnum restitueret, suumque populum regeret. Hac spe et expectatione animos reficiebant eorum, qui spem suam et fidem in Deo posuerant. Et haec Israëlis restitutio et instauratio simul erat futura victoria de populi inimicis et hostibus. Tum poena divina iis imminabat gentibus, qui Dei populum vexaverant; tum omnes apud hunc refugium quaerent eique aut subjicerentur, aut cum eo se conjungerent. Hanc expectationem etiam apud Jesajam invenimus, qui cap. X et XI

pulcherrima sane oratione exponit de populi vitiis et peccatis, quorum poenam exacturi nunc imminent quidem Assyrii, virga irae Dei et baculus, sed qui superbia elati et gloriantes stulte suis viribus, mox ipsi, consilium divinum exsecuti, poenam dabunt et peribunt, cum restituetur residuum Israëlis, et veniet is, qui iudicabit justitiâ pauperes, et juste causam aget inopum terrae et percutiet terram baculo oris sui et spiritu labiorum suorum interficiet improbos. Tum certe dici poterit: jubilate, incolae Sion, nam magnus inter vos sacer Israëlis.

His nunc propterea statim subjunguntur oracula in diversas gentes, quae interitum et exitum iis minantur, qui aliquando populo Dei infesti exstiterant. Omnes enim illi populi, quos deinde ex ordine Jesaias alloquitur, Dei quidem iudicia in Israëlem exsequi debuerant, sed quatenus sponte et superbe fecerant, sibi quoque gravissimam Dei iram conciliaverant. Primum urbs Babel a Propheta nominatur c. XIII—XIV : 27, quae sedes imperii erat Chaldaeorum, qui successores Assyriorum, Israëlitarum acerrimi hostes, perfecturi erant, quod hi inceperant, nec tamen aufugere horum poenam poterunt, eodem modo interituri. Tum sequuntur populi Judaeis finitimi, sed qui omni fere aevo horum hostes et obtrectatores exstiterant, Philistaei c. XIV: 28—32, Moabitae c. XV—XVI, Syri Damasceni et Ephraim c. XVII. Denique etiam longinquos et dissitos sua poenae divinae comminatione complectitur Propheta, Cus c. XVIII et Aegyptum c. XIX, ut deinceps totum terrarum orbem Dei iudicium non aufugere posse declaret; cum tandem capp. XXIV—XXVII epilogum quasi constituent, quo Jesaias ad Judam redit, qui populus Dei

iram ob fractam fidem in primis patietur, qui frangetur et diminuetur quoque, sed tandem inter omnes gentes, solius Dei auxilio et cura, restituetur et dominabitur ¹).

Attamen ab altera parte vix dubium esse potest, quin hae orationes, quas certo ita consilio dispositas invenimus, diversis temporibus a Propheta habitae fuerint, cum rerum opportunitas eo duceret. Habent enim omnes varia historicae quasi suae originis indicia, quibus ducti probabiliter etiamnunc indicare possimus, quando et quare ita locutus fuerit Propheta, et, licet una serie sint conjunctae, separatim possunt etiam considerari et tractari. Cuius rei periculum facturi sumus in illa parte, qua de Moabitibus agitur, c. XV—XVI, de quo loco diversae admodum prolatae sunt ab eruditis opiniones, quas colligere et inter se conferre pro viribus conabimur; ita quidem ut in primis ex historia colligamus, quae locum hunc illustrare queant, et varia eius historica indicia animadvertamus, ut sic aetatem hujus oraculi accuratius definire jam possimus; tum quae ad hanc orationem illustrandam faciant conquiramus.

---

1) Cf. DRECHSLER, *Jes.* II. I. p. 1.

CAPUT I.

DE HISTORIA MOABITARUM ¹⁾.

§ 1.

Terra Moabitarum, eius termini, historia antiquissima.

Terra Moabitarum ad orientem Jordanis sita fuit, eamque antiquissimis temporibus tenuerunt Emim, Deut. II : 10, qui eiusdem stirpis erant ac Enaquim, et cum his communi Refaitorum nomine ab Hebraeis comprehendebantur. Populus longa statura, magnis viribus, et virtute insignis, qui aliquando meridionales Palaestinae partes et regiones trans Jordanem incoluerat, sed dudum ante Mosem jam ab aliis gentibus Canaaniticis et a Philistaeis et Moabitis victus et pulsus fuerat, ita ut tum in Palaestinae tractibus meridionalibus tantum vestigia quaedam superessent, trans Jordanem vero regnum Basani regem adhuc haberet Ogum, Refaitum, Deut. III : 11 ²⁾. Attamen tempore

1) Cf. CALMET, Oudh. d. O. V. IV. 618 sqq. VENEMA, Hist. Eccl. I. 491. 578. 1094. VAN DER PALM, Jesaias vert. en opgeh. I. 379 sqq.

2) Cf. BERTHEAU, Zur Gesch. der Israelit. p. 140 sqq. EWALD, Gesch.

Abrahami certe adhuc latius ibi eorum patebat imperium, terramque postea Moabiticam tum Emim adhuc tenebant, Gen. XIV: 5. — Postea Moabitae omnem tractum trans Jordanem, qui ex adverso Jerichuntis usque ad maris mortui littus orientale protenditur, occuparunt, unde planities illa, in qua fuit ultima Israliëtarum mansio, antequam Jordanem transierunt, ad septentrionem Arnouis, postea etiam עֲרְבוֹת מוֹאָב אֶרֶץ מוֹאָב, campestria Moab dicebatur, Num. XXII: 1. Deut. XXIX: 1 et XXXII: 49, ubi mons Nebo quoque dicitur esse in terra Moab, licet ea regio Moabitis fuerit deinde erepta ab Amoraëis. Nimirum jam ante Israëlitarum adventum, Sihon, rex Amoraëorum, omnem regionem ad septentrionem Arnouis sitam suo regno adjunxerat, Num. XXI: 26. Sic factum, ut Israëlitæ, ibi castra habuisse, nec tamen terram Moabitarum ingressi esse dicantur, Deut. II: 9. Jud. XI: 15, 20 eaque regio deinde ad Israelitas pertinuerit ¹⁾. Arnon enim ab eo inde tempore terminus Moabitarum a septentrione fuit, prouti Jordanus ab occidente, cum a meridie mari mortuo, ab Oriente deserto, quod desertum Moab dicebatur, eorum regio includeretur. Hinc Arnon semper terminus Moabitarum dicitur ²⁾, quamquam postea eos denuo ultra Arnonem fines suos protulisse, docet Jes. XV et Jerem. XLVIII. Caeterum eorum terra vitæ pastoriciæ in primis apta fuisse dicitur, unde Judæi optimos

d. Volk. Israel. I. p. 275. WINER, *Real-Lex. v. Rephaim.* TUCH, *Comm. d. Genesis*, p. 311.

1) Num. XXI: 25, quod perperam negavit GESENIUS in *Comm.* ad cap. 15 et 16 histor.

2) FL. JOSEPH. *Antiq.* IV. 5. RELAND, *Palaest.* p. 101.

arietes inde ad sacrificia templi venisse narrant ¹⁾, vallibus et montibus constans, ubi et vinum et olivae et frumentum colebantur, Ruth I:1. 2 Regum III:4.

De gentis Moabiticae origine servavit nobis narrationem Moses, Genes. XIX:30, quam multi ex odio explicant, quo Israëlitae Moabitas habuerunt ²⁾. Ex hac tamen narratione explicandum ab una parte, quare Israëli nec per terram huius gentis transire, nec eius regionem occupare licuerit, Deut. II:9. Jud. XI:15, 18. cum cognata esset, ex eadem stirpe oriunda; ab altera parte, quare Moabitae, ut et Ammonitae in aeternum in concionem Israëliitarum venire non potuerint, idque quidem eo magis quia, licet cognati, suae cognationis obliti, non benevolenter Israëlitae exceperint, sed quaevis mala iis imprecari voluerint, Deut. XXIII:4, 5. De gentis antiquissima historia pauca admodum nota sunt. Vivebant sub regibus et, brevi ante Israëliitarum adventum, Sihon eos aggressus fuerat et vicerat ³⁾, arctius vero cum Midianitis conjuncti fuisse videntur, qui a meridie ipsorum versabantur, Num. XXII:4.

§ 2.

Balak et cultus Baäl-Peoris ⁴⁾.

Licet Israëlitae Moabitas aggressi non essent, hi gra-

1) RELAND, l. l. p. 91.

2) VON BOHLE, *Die Genesis*, p. 215. TUCH, p. 370 alii. Contra tamen BAUMGARTEN, *Theol. Comm.* I. p. 216, DELITSCH, alii.

3) Num. XXI:26 ubi de gravitate huius cladis traditur.

4) CALMET, Oudh. II. 41 sqq.

viter metuebant eorum adventum, in primis postquam Amorraeos vicerant, quorum vires nuper admodum experti fuisse videntur. Balak, filius Zipporis, tum Moabitarum rex erat, qui, convocatis senioribus populi sui, consilium iniit cum senioribus Midianitarum, qua optime ratione fines a communi hoste tuerentur. Communi consilio tum miserunt ad Bileamum, qui in Aramaea ad Euphratem celebris tum vates erat, cuius fama ad Moabitas, sine dubio per mercatores, pervenerat, ut hic mala omnia Israëlitis imprecaretur; quod tamen, ut notum est, prorsus aliter evenit, nam Bileam, coactus dicere quae Deus illum jusserat, Israëlitis benedixit, Num. XXII—XXIV.

De hoc viro eiusque vaticiniis hoc loco nobis non est dicendum ¹⁾, hoc tantum animadvertimus, jam tum floruisse Ar-Moab sive Rabbath-Moab, quae postea Areopolis dicta fuit ²⁾, ad Arnonem sita, quo loco ex Aramaea via ducebat per Moabitarum terram, ubi Balak obviam ivit Bileamo, quae igitur tum sedes regni non fuit ³⁾, Num. XXII: 36. Hinc Balak ivit ad aliam urbem, קְרִית הַצֹּדֶן, quae alibi non memoratur, sed quae etiam in ultimos fines septentrionales sita fuisse debet, et a qua non longe aberant, בְּמֹת בַּעַל, *colles Baälis*, trans Arnonem sitae, quas nuper transierant Israëlitae, Num. XXI: 19, 20 et quae postea Rubenitis fuerunt assignatae, Josua XIII: 17.

1) Cf. B. R. DE GEER, *de Bileamo*, 1816. EWALD, *Geschichte* II. p. 220. BAUMGARTEN, II. 348. HERZOG, *Real-Encyclop.* II. p. 236.

2) HIERONYM. *Onomast.* V. *Moab*.

3) RELAND, *Palaest.* p. 577, 957, restituta videtur post cladem a SIBONE acceptam, Num. XXI: 28.

Locus erat, ubi sacra facere consueverant Baäli, deo suo, qui igitur in primis aptus erat sacrificiis faciendis et imprecationibus, et unde castra Israëliitarum e longinquo poterant discerni, qui tamen, uti mons Pisga et Peor ad Moabitas proprie non pertinuit¹⁾. Post Bileami discesum Israëlitis exitiosus fuit cultus Baäl-Peoris, quem Moabitae et Midianitae communiter in monte Peor celebrasse videntur. Ex iis autem patet, eandem ac ceteras gentes Syriae, Phoeniciae ac Palaestinae habuisse tum religionem Moabitas, cultum Baälis, quem sacrificiis in collibus oblatis festisque publicis colebant. Solem fuisse, dominum coelorum, fertilitatis vitaeque in natura auctorem, quem eo nomine antiquissimis temporibus indicabant, haud improbabiler recentiores putarunt²⁾. Unde vero cognomen acceperit ambiguum est. A monte, quo festa celebrata fuerunt multi derivarunt³⁾; alii פֶּעוֹר (quod tamen quoque Num. XXXI:16. Jos. XXII:17 *montem*, non deum potest indicare) nomen proprium dei habentes, illud, praeuentibus Judaeis, a פֶּעַר *aperuit* derivant, cum puellae in eius cultu pudicitiam prostituerent, quare Hieronymus jam Priapo illum comparavit⁴⁾, quem sequitur Vitringa⁵⁾ Et certe vix negari potest, si quis legat quae Num. XXV reperiuntur, scortationem Israëliitarum cum filiabus Moabi conjunctam fuisse cum sacris Baäl-Peoris, quae Psalmo

1) Ademptus enim iis locus a SIHON, Num. XXI:28.

2) Cf. MÜLLER in HERZOG'S *Real-Encyclop.* I. p. 637, qui alios laudat.

3) GESENIUS in *Thesauro*.

4) HIERONYMUS ad *Hoseam*, IV. 14. IX. 10. Cf. MASIUS ad *Josuum*, p. 234.

5) VITRINGA ad *Jesajam*, p. 463.

CVI:28 יְבִי מַתִּים vocantur ¹⁾); tum certe mons nomen a deo ibi culto traxisset. Denique Baäl-Peor proprium quoque numen Moabitarum fuerit, an Midianitarum potius incertum est, quum illi populus Camos audiant, Num. XXI:29 atque כְּמוֹשׁ dicatur Moabitarum deus 2 Reg. XXIII:13, iis communis cum Ammonitis, Jud. XI:24. Hinc nonnulli Camos haud diversum a Baäle habuerunt, ut jam Hieronymus, quod tamen vix probabile; potius erat Camos numen aliquod peculiare, quod juxta Baälem coluerint, cuiusque nomen deum bellicum, *victorem* notare videtur ²⁾, cum etiam alibi, juxta Baälem, alios deos peculiare inveniamus, a singulis gentibus cultos ³⁾. Ceterum poena divina Israëlitas cito attigit, ut ex Num. XXV:4, 9 videmus, eosque ab idololatria ⁴⁾ tum quidem revocavit, qua eos perdere Bileamus suaserat, Num. XXXI:16, qui nec ipse sui consilii poenam effugit, Jos. XIII:22.

§ 3.

Invasio Moabitarum.

Inter Israëlitas et Moabitas deinde nihil memorabile accidisse videtur, donec illi, devictis Palaestinae incolis, sedes sibi inter eos jam occupaverant. Vix enim quietem

1) Unde SELDENUS de sacrificiis inferis diis factis cogitandum esse putat. Cf. CREUZER *Symbolik* II. p. 85.

2) GESENIUS, *Thesaur.* i. v.

3) Baäl-Peor nomen dedit urbi Beth-Peor, Deut. IV:36. Jos. XIII:20. in viciniis sitae.

4) Poenam de morbo epidemico ex abusu veneris or'io explicat ROSENBAUM, *die Lustseuche im Alterthum*, p. 74—84.

nactos commercium cum gentibus devictis iisque, quae remanserant, corrumpit et a veri Dei cultu ad idololatiam pellexit. Mox incursionibus hostilibus terra eorum vastata fuit, primum quidem eorum populorum, qui, duce Kuschan-Rischataim, ex Mesopotamia advenientes eam depopulati sunt, et tandem ab Othniële victi fuere; deinde vero Moabitarum, Jud. III: 12. Nimirum Moabitae interea viribus aucti se conjunxerunt cum Ammonitis et Amalecitis, acerrimis Israëliitarum hostibus, qui finitimas regiones tenebant. Amalecitae enim, licet ex stirpe Esavi progeniti dicantur, Gen. XXXVI: 12, 16, jam Israëlitae adorti erant, primum in deserto apud Rhapsidim, Exod. XVII: 8, deinde cum a meridie ad terram Canaëniticam appropinquarent, Num. XIV: 39, quare perpetuum iis bellum indictum fuit, Exod. XVII: 16. Deut. XXV: 17 ¹⁾. Ammonitae vero, eiusdem ac Moabitae stirpis, eundem כְּמוֹשׁ venerantes, odio etiam in Israëlitae eodem ducebantur. Hi nunc conjuncti invaserunt meridionalem partem Palaestinae, duce rege Moabitarum Eglone, ita ut non tantum denuo campestris Moab occuparent, sed Jordanem transgressi, Jerichuntem etiam et loca circumjacentia sibi subjicerent, sedemque imperii hanc ipsam urbem facerent. Vix enim dubium, quin per urbem palmarum regio Jerichuntis designetur ²⁾, ubi Eglon versabatur, ut probabiliter conjicitur, cum ab Ehude interficeretur. Gravem fuisse Israëlitae hanc Moabitarum dominationem, ipse scriptor indicat, cum Israëlitae clamasse

1) EWALD, *Geschichte cett.* I. p. 297.

2) BERTHEAU, *das Buch der Richter*, p. 69, 70. STÜDER, *das Buch der Richter*, p. 79.

dicat ad Deum, qui iis suscitavit liberatorem ex Benjaminitis Ehudem, postquam per XVIII annos hostibus subjecti fuerant. Cum enim Eglon interfectus esset, subito, duce Ehude, Israëlitae surrexerunt et statim occuparunt loca, quibus Jordanes transiri posset in viciniis Jerichuntis, ut ita Moabitis reditum praecluderent, Jud. III: 28. Illi, improvisa aggressionem perterriti et perturbati, rege suo orbat, frustra aufugere conabantur, et sic decem millia ceciderunt ex principibus et fortissimis viris. Hac igitur clade denuo ita fractae fuere Moabitarum vires, „ut non ausi sint,” monente Schmidtio, „amplius caput suum adversus hos erigere, bellumque contra eos movere, sed potius Israëlitae timuerint, et contenti fuerint, ut in sua terra sibi quietis esse liceret.” Illi vero, quos interfecerunt, videntur fuisse non milites, sed potius incolae, qui ex Moabide in terra Israëliitarum agros optimos occupaverant, indeque laute viventes sibi quoque divitias quaerentes, victos opprimebant, suo arbitrio administrabant justitiam omniaque agebant. Tale quid enim indicare videntur verba: **אִישׁ כָּל־שִׁמּוֹן וְכָל־אִישׁ חֵיל** Jud. III: 29; milites enim et praesidia vix habebant Moabitae eo tempore. Deinde rursus, quamdiu iudices Israëlitae praefuerunt, Moabitae intra suos fines manserunt, neque de bellis cum Israëlitae gestis aliquid traditur. Potius ea, quae libro Ruthae narrantur, sive ea accidisse putes, quo tempore Gideon Israëlem a Philistaeis liberavit ¹⁾ sive referas ad tempora, brevi ante Samuelem elapsa ²⁾, ostendunt tunc inter Moa-

1) HENGSTENBERG, *Authentic des Pent.* II. p. 111.

2) BERTHEAU, l. l. p. 234. Alii adeo ad EHUDI tempora retulerunt, vid. ROSENMÜLLER, *Scholiae* ad l. p. 435.

bitas et Israëlitas pacem et mutuam exstitisse commercium, adeo ut ex Bethlehemo Elimelech ad terram Moabitarum secederet, ibi mansurus, quamdiu fames patriam premeret. Imo duo eius filii ibi ex Moabitis uxores sumserunt, quarum una, Rutha, exemplum amoris ac pietatis nobis exhibuit egregium, dignaque habita est, ut Davidis fieret proavia ¹⁾.

§ 4.

Bella Sauli et Davidis.

Tempore Sauli regiones transjordanenses invaserunt denuo ét Ammonitae, ét aliae gentes, inter quas fortasse etiam Moabitae fuerunt, optimos hos et fertilissimos tractus Israëlitis eo facilius se erepturos ratae, quo crebrius Philistaei ab occidente Israëlitas incursionibus lacesserent. Statim enim, postquam Saulus regnum adeptus fuerat, Ammonitas, qui Jabesch urbem obsidebant, devicit, 1 Sam. XI. quorum rex Nachas majora mente gerens magnum metum Israëlitis incusserat, 1 Sam. XII:12. et, quamquam sola cum Philistaeis gesta bella nobis accuratius sint narrata, deinde tamen denuo Saulus contra hostes trans Jordanem se convertisse videtur; sic enim legimus: „Saulus pugnavit per circuitum contra omnes hostes suos, contra Moabum et contra filios Ammonis et contra Edomum, — et percussit Amalecitas, et eripuit Israëlem e manu eum depraedantis,” 1 Sam. XIV:47, 48. de quo ultimo bello sequitur narratio c. XV. Hinc intelligimus,

1) Cf. EWALD, *Geschichte Israels* I. p. 200. p. 313.

quare Davides, metuens Sauli persecutionem, parentes suos ad Moabitas duxerit et a rege petierit, ut ibi manere iis liceret; dum iis rex Saulus infensus erat; cognati nempe erant cum Moabitis per Rutham, 1 Sam. XXII: 3, 4. Ipse Davides vero deinde, cum rex Israëlitarum factus esset, longe lateque fines imperii sui protulit, ita ut omnes populos circumjacentes sibi subjecerit, et in his quoque Moabitas, 2 Sam. VIII: 2. Qua in re duo in primis difficultatem habent. *Prius* hoc, quae huius belli causa fuerit? Interfecisse enim Moabitas parentes Davidis falsa conjectura est Rabbiorum, quae refellitur illis, quae leguntur 1 Sam. XXII: 4, docentibus, ipsos in Moabitude mansisse, omnibus diebus, quibus Davides fuit in loco munito, postea igitur inde redierunt. Novissime Ewald ¹⁾ putavit, Moabitis se mancipasse Isboschetum, filium Sauli, conditionibus, quibus stare Davides noluerit, inde graves inimicitias ortas, ut Israëlitae tam gravem diramque poenam de Moabitis sumserint. Haec vero ipsa poena *alteram* difficultatem facit. Legimus enim **וַיִּמְרְדוּ בְּחֶבְלֵי הַשֵּׁבֶב אֹתָם אֶרְצָה וַיִּמְרְדוּ שְׁנֵי-חֻבְלִים לְהַמִּית וּמְלֵא הַחֶבֶל לְהַחִיית**, de quibus verbis variae sunt opiniones. Nonnulli intelligunt ita, ut significant, Davidem duas partes regionis, nempe montosas, occupasse et incolas prohibuisse, quominus in montibus habitarent, sed iis planitiem ad habitandum concessisse, ne possent rebellare, vel Davidem non pepercisse regionibus montosis, sed quidem planitiei ²⁾. Alii eum ita vicisse Moabitas, ut longe major pars

1) *Geschichte Isr.* II. p. 613.

2) Vid. SCHMIDT, *ad libr. Sam.* II. p. 389, 399.

exercitus eorum in proelio occubuerit; recentiores denique fere eam sequuntur sententiam, ut Davides captivos, quos fecerit, humi prosterni juberet prostratosque fune fuerit dimensus, ita ut duas partes interfecerit, uni parti vitam concesserit¹⁾. Quam sane poenam gravissimam Ewaldus ita exactam putat, ut equis et aratro corpora discerpta fuerint. Quidquid est, de isto bello nihil praeterea nobis notum est, nisi duos heroes a Benaja fuisse occisos, 2 Sam. XXIII:20, 1 Chron. XI:22, sive filii regis fuerint²⁾, sive fratres fortitudine insignes³⁾, sive filii Ariëlis Moabitae⁴⁾. Effectum ita fuit, ut Moabitae plane subjicerentur Davidi, illi tributum ferre coacti, cf. 1 Chron. XVIII:2. quod verosimiliter constitit pecudibus, 2 Reg. III:4, quibus regio abundabat. Hoc non tantum, regnante Davide, sed etiam quamdiu Salomo regno Israëlitico praefuerit, durasse videtur. Et certe tum vix Moabitae defectionem moliri poterant, quo tempore maxime florebat Israëlitarum imperium, omnesque undique circumjacentes gentes aut illis subjectae erant, aut eorum amicitiam et societatem expectabant.

§ 5.

Bella cum regibus Israëlis gesta.

Moabitae post regni Israëlitici divisionem regibus Israëlis tributum tulisse videntur, an tamen perpetuo solverint,

1) EWALD, *Gesch.* II. p. 613. THENIUS, *Die Bücher Samuels*, p. 160.

2) EWALD l.l. p. 604.

3) JOSEPHUS *Antiq.* VII. 12. 4.

4) THENIUS, l.l. p. 251.

non traditur. De iis denuo tandem mentio fit, ubi, auctis viribus, regnum Judaicum invaserint, conjuncti cum Ammonitis et Edomitis, 2 Chron. XX:23. A meridie illi tam gravem incursionem fecerunt, ut Josaphat, totusque populus summo terrore affecti, a Deo auxilium peterent, sibi enim proposuisse videntur Israëliitarum terram occupare eosque expellere, atque ex improvise eos aggredientes, cum, mare mortuum circumeuntes, per Idumaeam venirent, jam ad Engedi, haud ita procul ab Hierosolyma penetraverant, antequam Israëlitae iis resistere poterant. Deus vero periculum avertit; inter ipsos aggressores discidium exstitit, ita ut sibi invicem manus inferentes, mutua caede perirent, Israëlitis tantum prædam diripiendam relinquerent. Fuerunt, qui hanc narrationem fictam haberent ex iis, quae 2 Reg. III:4 leguntur¹⁾, sed eos a vero aberrasse probarunt alii, in primis Keil, qui accurate rem exposuit²⁾ et ad hanc invasionem etiam retulit Psalm. LXXXIII, cum putet in Psalm. XLVIII victoriam id temporis ita facile Dei auxilio reportatam celebrari, de qua re accuratius quaerere non est huius loci. Hoc tamen animadvertendum, in Psalm. LXXXIII:9 Assyrios inter socios Moabitarum nominari cum multis aliis gentibus, quae unquam Israëlitis infestae extiterant, cum in ipsa narratione Chronistae, tantum de Moabitis, Ammonitis et Edomitis sermo fiat, atque vix sit probabile, si omnes, quae in Psalmo memorantur gentes, tum se junxerint, huius rei nulla alibi indicia inveniri. Legitur

1) GESENIUS, *Comm. zur Jes.* I. p. 502. GRAMBERG, *die Chronik*, p. 15.

2) *Apologetischer Versuch*, p. 241—249. Cf. MOYERS, *Kritische Unters.* p. 112. — EWALD, *Geschichte* III. p. 191.

quidem **בָּא עֲלֶיךָ הַמּוֹן רַב מֵעֵבֶר לַיָּם מֵאֲרָם**, sed ibi cum Crednero ¹⁾ et Moversio ²⁾ legendum esse **מֵאֲרָם** ratio suadet, cum ibi indicetur, hostes a parte orientali maris mortui per Idumaeam venisse. Quapropter potius invasionem ad tres tantum memoratas gentes referrem, Psalmum vero LXXXIII alio spectare putarem. Haec invasio locum habuit, cum adhuc Achab regno Israëlitico praeesset, cladesque tum accepta ita non fregerat Moabitarum animos, ut, mortuo Achabo, ab Israële denuo deficerent, tributumque ferre detrectarent, 2 Reg. I: 1. Et erat sane grave hoc tributum, constabat enim centum millibus ovium et centum millibus arietum cum lana, 2 Reg. III: 4, quae quotannis solvere debebant ³⁾, unde patet quam ferax ovium tum Moabitis fuerit, quare rex etiam **מִשֵּׁע** vocatur **בְּקָר** *ἀρχιποιμὴν* ⁴⁾; Ahasja vero, qui Achabo successit, Mesam non aggressus est, cum per duos tantum annos regno praeesset. Jehoram autem statim de bello Moabitis inferendo cogitavit, et foedus iniit cum Josaphato, rege Judae, ut conjunctis viribus communem hostem aggredierentur, quibus se quoque rex Edomitarum adjunxit, qui fortasse inde a mutua caede, qua superior expeditio effectu caruerat, a Moabitis alienatus erat et denuo Judae factus vasallus. Illi nunc non per Jordanem a septentrione, sed a meridie mare mortuum circumeuntes Moabitas aggredi voluerunt ⁵⁾,

1) *Comm. z. Joël*, p. 48.

2) *Kritisch Unters.* p. 89. EWALD, *Geschichte*, III. p. 189.

3) KEIL, *Comm. über die Bücher d. Kön.* p. 339.

4) GESENIUS, *Thesaur.* h. v.

5) Quare, non additur, fortasse ut ita Moabidem circumeuntes a tergo invaderent, vid. KEIL l. l. p. 341.

sed fere haec via iis exitiosa exstitisset, cum jam ad fines Moabitarum meridionales appropinquantibus aqua deficeret. Deus vero non tantum iis opem tulit, sed magnam etiam de Moabitis victoriam concessit, ita ut, caeso exercitu, totam terram Moabi vastarent, urbes delerent, agros, arbores, fontes corrumperent et regem tandem cogerent ad Kir-Hareschet aufugere, quae urbs longe munitissima, totius regionis arx, in rupe praerupta sita et muro circumdata, facile capi posse non videbatur. — Cum tamen Mesa vidisset, nec hunc se tueri locum posse, et frustra evadere cum suis conatus fuisset, filium suum¹⁾ primogenitum, in muro, adspicientibus Israëlitis, sacrificavit deo suo Camos, ab hoc auxilium implorans. Dirum factum, quod certe eum ad summas angustias redactum ostendit, Israëlitasque sua abusos victoria. Hinc plaga, קָצַב, quaedam inter eos orta, coëgit discedere²⁾, Moabitasque ab interitu servavit, licet vires tum fractae fuerint. An tamen denuo Israëliticis regibus subjecti, tributum solverint, non legimus.

§ 6.

Bella deinde cum regibus Israëlis et Judae gesta.

Postea tamen denuo Moabitas Israëlitis infestos invenimus, et quidem, cum Syri eos graviter premerent, regnante Joaso, 2 Reg. XIII: 20, ea opportunitàe usi sunt,

1) Alii male filium regis Edomi intelligunt, ob Amos, II: 1. qui locus huc non referendus.

2) MAURER, *Comment.* I. p. 213. KEIL, p. 347 et jam SCHMIDT, in *libros eg. ann.* p. 175. Minus bene alii vertunt, *ira, odium, indignatio.*

ut regionem depopularentur praedamque inde agerent, sed haud ita diu post Jeroboamus II res Israëliitarum non tantum restituit, 2 Reg. XIV:25, sed etiam fines regni antiquos integravit. Totam enim regionem transjordanensem, quae antea, tempore Salomonis, 1 Reg. VIII:65, ad Israëlem pertinuerat, denuo subjecit, usque ad Arnonem, sive mare mortuum. Quod enim, 2 Reg. XIV:25, dicitur עַרְיֵם הָעֲרָבָה idem significat, ac עַרְיֵם הָעֲרָבָה Amos, VI:14, usque ad torrentem, sive is Arnon sive alius fuerit, qui in mare mortuum influit. Arnon enim semper terminus exstitit, quo Israëliitarum regio a Moabitarum terra dividebatur. Hanc igitur ipsam non subjecit Jeroboamus, sed omnino, si quos tractus trans Arnonem occupaverant Moabitae, hos iis eripuit¹⁾. Sic vere de eo praedicari potuit, eum fines Israëlis restituisse, cum Moabitis ipsa nunquam intra fines Israëliticae regionis fuerit. Praeterea ex Amoso, II:1 videmus Moabitas tum inter gentes externas memorari, quibus Propheta ob peccata exitium minatur. Quod autem ibi factum memoratur, eos ossa regis Edomi combussisse, pertinet fortasse ad vindictam, quam de Edomitarum rege sumserunt, qui cum Josaphato contra eos pugnarat, quum postea cum Edomitis se conjunxisse videantur, qui ab Juda defecerant, 2 Reg. VIII:20; XIV:7. Regem tamen Moabitae tum vix habuerunt; memorat enim Propheta Sect. 3 tantum שׁוֹפֵט *judicem* et שְׂרֵיָה *principes* eorum, et certe clades per Je-

1) HITZIG, *Der Proph. Jes.* p. 184, quem sequuntur CREDNER, *Stud. u. Kritik.*, 1833, p. 785. EWALD, *Gesch.* III. 279, totam Moabitudem a Jeroboamo victam putat, sed revera loci ab eo citati hoc minime demonstrant. Cf. KEIL, l. l. p. 450.

roboamum accepta vires eorum graviter atterere debuit. Propterea quoque fortasse non memorantur inter eos, qui Uzziæ regi Judææ tributa ferebant, cum tamen probabiliter conjici possit, eos cum Ammonitis et Edomitis huic regi, qui late Judæorum imperium extendit, quoque tributa tulisse ¹⁾. Totam enim inter mare mortuum et sinum Arabicum sitam regionem, Uzziæ sibi subjecisse videtur; et quæ legimus apud Jesaiam, c. XVI: 1, Moabitas antea tributum Judæis solvisse, probant ad hæc tempora id optime referri, cf. 2 Chron. XXVI: 6—8. XXVII: 5. — Ceterum cum Pekach se ab Assyriorum dominatione liberasset seque cum Rezin rege Syrorum conjunxisset, ut conjunctis viribus Judæos aggredierentur, etiam Edomitas et Philistæos contra eos excitavit, 2 Reg. XVI: 5, 6. 2 Chron. XXVIII: 17, 18 ²⁾. Eo tempore Moabitas quoque, licet non expresse narretur, a Judæis defecerunt, et cum aliis hostibus se conjunxerunt, ut invisos sibi et semper odiosos Judæos opprimerent, aut saltem, qui ad eos ex clade accepta ³⁾ aufugerent, turpiter hostibus traderent. Cum enim Rezin totum tractum Transjordanensem Judæis eripisset, Idumæis Elath redderet, undique hostes in Judæos excitaret, certe solos Moabitas fidem Judæis servasse nemo facile contendet ⁴⁾. Achaz vero rex Judææ, metu perterritus, quamquam Jesaias severe dissuaserat, nec Deo fidem habens ⁵⁾, auxilium imploravit Tiglat-Pileseris, regis

1) Cf. EWALD, *Geschichte* III. p. 295.

2) Cf. MOVERS, *Krit. Unters.* p. 127.

3) De hac clade 2 Chron. XVIII: 5, 6, 17, 18 narrata, vid. KEIL, *Apol. Vers.* p. 422. *Comm. über die Büch. d. Könige*, p. 475.

4) Cf. EWALD, *Gesch.* III. p. 311.

5) Jes. VII: 1.

Assyriorum, qui mox, devicto rege Syrorum, partem septentrionalem regni Israëlitici depopulatus est, incolasque abduxit, 2 Reg. XV:29. XVI:9, denique res eo pervenit, ut Achaz, non nisi muneribus et gravi tributo regnum suum conservare potuerit, 2 Chron. XXVIII:20. 2 Reg. XVI:12¹⁾. Sic Assyriorum foedus Judaeis quoque gravissimum damnum attulit, eosque regi Assyriorum fecit tributarios, qua opportunitate Moabitae aliaeque gentes uti facile potuerunt, ut in libertatem se vindicarent et fines adeo imperii sui proferrent. Videntur enim tum Moabitae loca quaedam etiam trans Arnonem rursus occupasse, quae deinde opibus, mercatura et vini cultura valde floruerunt.

§ 7.

Invasio Salmanasseris et Sanheribi.

Sic Israël et Juda tributum Assyriis solvere debuerunt, et utrumque regnum eorum patiebatur imperium. Cum tamen Hoseas imperium Israëlis nactus esset, se liberare studuit, sed Salmanasser rex Assyriorum eum denuo tributarium fecit, 2 Reg. XVII:3. sibi que prorsus subiecit; et cum iterum, fretus Aegyptiorum auxilio²⁾, defecisset, rex Assyriae totum Israëlis regnum subvertit,

1) KEIL, *Apolog. Versuch.* p. 424, EWALD, *Gesch.* III. p. 326, qui tamen regem Assyriae *Hierosolymam* venisse, cum aliis negat.

2) De rege, qui tum Aegypto praefuerit, cf. VITRINGA, ad Jes. XIX. OFFERHAUS, *Specileg.* p. 137. GESEN. *Comm.* I. p. 596. KEIL l.l. p. 487. EWALD, *Gesch.* III. 316.

regemque cum incolis abduxit, 2 Reg. XVII: 4—6¹⁾. An Salmanasser quoque regnum Judae aggressus fuerit, cum Hiskia tributum negasset, nolim inquirere²⁾, sed postea revera Sanherib, contra Aegyptum suscipiens expeditionem, Judaeos quoque ita graviter oppressit, ut rex Hiskia jugum excutere hostibusque resistere conatus sit, et, cum tandem ad summas angustias redactus, Dei auxilium implorasset, Assyrios, qui ad Hierosolymam ipsam jam appropinquassent, una nocte Deus profligavit, 2 Reg. XIX: 35³⁾. De Moabitis interea nihil traditur, quos tamen denuo inter hostes Judaeorum memoratos invenimus, 2 Reg. XXIV: 2, quo tempore Nebucadnesar quoque iis imminerebat, cui jam tum subjectos eos fuisse, facile credimus⁴⁾. Et certe jam antea id accidisse, quod iis Amos II, et Jesaias, XV, XVI denuntiarant, Dei judicium videtur, licet postea demum ipsa gens interierit. Si autem quaerimus, hoc quando acciderit, cogitari possit, vel de invasione Tiglat-Pileseris⁵⁾, qui eos, qui a partibus Rezini fuerant, in regione transjordanensi, graviter aggressus est et oppressit, vel de invasione Sanheribi, cum in Aegyptum tenderet, qui tum per eorum terram fortasse partem exercitus transmisit, ut eos quoque secum in expeditionem traheret. Posset denique quis ad Salmanasseris expeditionem referre, cum regnum Israëlis subvertens, etiam regiones circumjacentes sit depopulatus, in

1) EWALD, *Gesch.* III. p. 317.

2) Hoc contendit EWALD, *Gesch.* III. p. 331.

3) EWALD, *Gesch.* III. p. 333—348. KEIL, l. l. p. 542.

4) KEIL, l. l. p. 600.

5) Vid. CREDNER, *Stud. u. Kritik.*, 1833, p. 777.

primis si cogitemus contra Judaeos saepius se cum Israëlitis conjunxisse Moabitas, gentesque transjordanenses jam mature Assyriorum incursiones fuisse expertas, qui versus Aegyptum tendentes, propterea quoque Syros et Philistaeos aggressi erant¹⁾. Sed de hac re infra erit dicendum.

---

1) EWALD, *Gesch.* III. p. 315.

CAPUT II.

DE AUCTORE VATICINII IN MOABITAS, CAPP. XV, XVI.

---

§ 1.

Diversae recentiorum opiniones.

Antiquiores interpretes nunquam dubitarunt, an haec capita, quibus exitium Moabitis minatur Propheta, ipsi Jesaiae tribuenda sint ¹⁾, adeoque nec argumentis opus esse putarunt, quibus hanc sententiam defenderent. Inter recentiores vero hac de re dubia exstiterunt, et sic, cum longe plurimi hoc vaticinium Jesaiae abjudicarent, alii aliter de auctore disputarunt, variaequae admodum et diversae exstiterunt de eius auctore opiniones. Fuerunt enim, qui de antiquiori quodam vate cogitarent, qui ante Jesaiam vixerit, cuiusque scriptum oraculum hic occupaverit ita, ut epilogum XVI: 13, 14 adderet, quare inter eius oracula fuerit relatam. Hanc opinionem proposuit Gesenius, quem Rosenmüllerus in editione sui commen-

---

1) Sic GROTIUS, VITRINGA, DÜDERLEIN, LOWTH, alii.

tarii postrema sequutus est, ita ut auctor vel aequalis Jesaiae fuerit, vel paulo ante eum vixerit. Ewaldus vero, qui plane peculiarem in hoc carmine indolem et rationem sibi invenisse visus est, cui nihil ex scriptis Prophetarum comparari queat, putat, illud Prophetae transjordanensi vetustiori, qui ante Amosum vixerit, tribuendum esse, ita tamen, ut a Jesaia auctum fuerit et emendatum et, praeter epilogum, c. XVI: 1—6 ab eo quoque fuerit retractatum. Antiquiori Prophetae quoque tribuunt Umbreit et Meier, quorum hic tamen non tam futuram devastationem Moabi eo denuntiatae putat, quam quidem speratam descriptam. Accuratius autem de ipso auctore inquisivit Hitzig, oraculum Jonae, qui 2 Reg. XIV: 25 memoratur, adscribens, cujus quidem verbis Jesaias epilogum tantum addiderit, in quo sibi adsentientes nactus est Maurer, Knobel et de Wette. Ab altera parte fuerunt, qui recentiori et juniiori Prophetae totum vaticinium adscriberent, prouti Eichhorn¹⁾, Koppe, Rosenmüllerus in prima sui commentarii editione (1791), Augusti, Bertholdt, Bauer, qui de Jeremia auctore cogitarunt. Ex quibus tamen Eichhorn postea²⁾ rursus illud Jesaiae tribuit, qui haec scripserit, ut Israëlitae moneret, tempore devastationis Assyriacae, ne recipientes, qui ad ipsos ex Moabitide aufugissent, in regis Assyriorum invidiam et iram incurrerent, ita tamen ut epilogus additus esset tempore Nebucadnezaris. Denique non defuerunt, inter recentiores quoque, qui Jesaiae oraculum vindicarent, ad quos pertinet non tantum Credner, sed

1) *Einleit.* III. p. 58, 59.

2) *Hebr. prophet.* I. p. 245.

etiam Haevernick, Hendewerk, Drechsler; de quibus opinionibus nunc accuratius agendum.

§ 2.

Quibus argumentis juniori Prophetæ hoc oraculum sit adscriptum.

Ab iis incipiendum, qui juniori Prophetæ illud adscripserunt, cum eorum opinio vix amplius defensores inveniatur breviusque igitur possit tractari. Hi in primis de Jeremia cogitarunt, quia hoc oraculum admodum cognatum est cum Jer. XLVIII, ubi diversi loci inde sumpti reperiuntur. Hinc adeo Rosenmüller¹⁾, „Jam cum idem,” inquit, „quod hic habemus, carmen apud Jeremiam quoque levibus tantummodo quibusdam mutationibus, occurrat, equidem nullus dubito, nostrum vaticinium a Jeremia profectum, et, hic illic paulo mutatum, ab eo, qui varia variorum Prophetarum vaticinia post reditum ex exilio Babylonico collegit, huic, quæ a Jesaia nomen habet, vaticiniorum collectioni insertum esse,” quibus verbis vestigia legit Eichhornii et Koppii²⁾. Brevius etiam rem confecit Bertholdt³⁾, contentus et auctorem et tempus, quo prodierit oraculum, indicare. Putat enim scriptum esse statim postquam Judæi e terra sua exules a Nebucadnezare fuerant deportati, quum hic e terra Judæorum

1) *Scholia* 1791, p. 353.

2) In observationibus adjectis germanicæ versionis operis LOWTHII de poesi Hebræorum.

3) *Hist. Krit. Einleit.* IV. p. 1389.

Moabitas quoque invadere constitisset. Praeterea fuit, qui ad dictionem provocaret, formulasque et voces notaret, quae saepius eadem apud Jeremiam occurrunt ¹⁾. Sic certe facili negotio res peracta videbatur. Quid autem huius rei sit jam videamus.

§ 3.

Huius opinionis epicrisis.

Si Jesaiae locum cum Jeremiae c. XLVIII comparamus, fatendum est certe in nonnullis talem reperiri consensum, qui nos dubitare non sinat, quin posterior Propheta prioris oraculum cognoverit. Sic apud Jeremiam vs. 5, 29, 32—34, 37 eadem fere legimus ac apud Jesaiam c. XV: 2, 3, 5, 6. XVI: 6—10 ²⁾. Sed in longe plurimis Jeremias a decessore suo diversus est. Non enim tantum argumentum suum prolixius tractat, sed etiam alia ratione et via. Denuntiat quidem etiam Moabitis excidium, utitur quoque loco Num. XXI: 28—30, sed ita ut praeter superbiam, etiam idololatriam iis exprobret nimiramque securitatem; contra ea, quae apud Jes. XVI: 1—5 leguntur, apud Jeremiam non occurrunt. Et certe nemo utrumque oraculum legerit, quin videat statim utrumque diverso auctori esse adscribendum. Praeterea non semel Jeremias antiquiorum scriptorum usus est verbis, uti in capite sequenti, vs. 7, 9—10, 14—16, usus est Obadiae

1) Cf. AUGUSTI, *Exeget.-Handb.* p. 171.

2) Vid. GESENIUS, *Comm.* II. p. 511.

oraculo vs. 1—4, 5—6, 8. Recentiori aetate adeo fuit, qui Jeremiae oraculum ex loco Jesaiae interpolatum et auctum contenderet ¹⁾, ita ut jam vix ullus sit, qui sententiae Rosenmülleri aliorumque adstipuletur ²⁾. Attamen superest quaestio, quomodo oraculum Jeremiae de Moabitis conciliandum sit cum Jesaiae effatis, qui jam ante iis imminens exitium denuntiavit. Et certe posset aliquis contendere, hunc ad tempus Assyriorum unice respexisse, Jeremiam vero, verbis eius repetendis et augendis, indicare voluisse, similem gravioremque poenam iis denuo futuram, quod tamen minus probabile videtur; potius videtur uterque Propheta de interitu Moabitarum cogitasse propter odium, quo populum Dei persecuti erant, et peccata, quibus erant obnoxii, huncque interitum describere voluisse, ita ut, singulis cladibus, quas Moabitae acciperent, id confirmaretur et praepararetur quod denunciatum erat, donec tandem plane in eventum vocaretur, cum per Chaldaeos tota Moabitis devastaretur ³⁾. Est hoc enim non unicum exemplum, Prophetas quasi propinqua et conjuncta proponere, quae longius remota et diversis intervallis saepiusque repetita demum, eventura essent ⁴⁾. Quae vero e dictione et loquendi forma, quasi senioris aetatis indicia petuntur, ea minoris momenti sunt, quia alii iisdem utuntur, ut antiquiori Prophetae nostrum adscribant vaticinium.

1) HITZIG, *der Proph. Jeremia*, p. 367.

2) Cf. GESENIUS *in Comm.* I. p. 510. VON CÖLLN, *Specil. observ. ad Zephany. vaticin.* p. 20 seq.

3) JOSEPHUS, *Arch.* X. 93.

4) Cf. KUEPER, *Jerem. Vates*, p. 83.

§ 4.

*De argumentis, quibus usi sunt, qui antiquiori
Prophetae vaticinium adscripserunt.*

Gesenius ¹⁾ ét ad linguae rationem ét ad dictionis formam provocat. Repetitiones, nominum geographicorum cumulatio, dictio molesta et difficilis illum movent ut oraculum, de quo agimus, Jesaiae abjudicet. Paulo accuratius Ewald ²⁾ suam opinionem confirmare conatur, et talem misericordiam, animum ita tristitia affectum ob cladem populi alieni, qualem in hoc oraculo invenimus, alienum putat ab iis Prophetis, cuorum scripta supersunt. Praeterea frequens usus vocabulorum כִּי et עַל-בֵּן forma rarior הִיָּדֵר c. XVI:9, 10, quae ex hoc loco a Jeremia sumpta demum fuit, formaeque יַעֲעֵר, c. XV:5 אַרְיֵךְ XVI:9 aliaeque illi videntur peculiarem scribendi rationem indicare, hujus oraculi scriptori tantum propriam. Ab eo non longe recedit Umbreit ³⁾; sed Meier ⁴⁾ singula enumeravit et provocat, *primo* ad dictionem insolitam et molestim, ad verba, formas, constructiones a Jesaia alienas, *tum* ad argumenti tractationem, quae omni elevatione destituta, omnia per כִּי et עַל-בֵּן conjungit, *tandem* ad animum misericordia defluentem, quem scriptor ubivis prodit. Knobel etiam longe plura vocabula hujus oraculi scriptori

1) GESENIUS, *Comment.* II. p. 508.

2) EWALD, *die Proph. des A. B. I.* p. 230.

3) UMBREIT, *Practischer Comm. über d. Jesaia*, p. 172.

4) MEIER, *der Prophet. Jesaia*. p. 186.

5) KNOBEL, *der Prophet. Jesaia*, p. 106.

propria enumerat eoque refert: יַעֲרֹ וְעָקָה יָרֵד בְּכַבֵּי; הָבֵא עֵצָה, נַחַל הָעַרְבִים, מִיָּם מִשְׁמֹת, הַיָּרֵד נָפַל, שִׁית צֶלַע, עֲשֵׂה פְלִילָה, XV: 3, 5, 6, 7. XVI: 3, 9 pluraque vocabula recenset, peculiari significatione aut forma a scriptore usurpata. Hitzig ¹⁾ contra magis urget dictionem et orationis formam universam.

Si igitur rationes subducamus, eo fere redeunt omnium argumenta, ut propter formam orationis et propter verborum usum Jesaiae oraculum abjudicetur. Illa prodit scriptorem, quem sortis Moabitarum miseret, qui tristitia propter eorum excidium afficitur, qui eam cladem luget, nec tamen digno modo, ea quae sensit, eloqui potest, sed difficulter et humiliter suum tractavit argumentum, multis verbis pauca dicens, fusiore dicendi genere, asperoque sermone usus. Alienam a Jesaia putant hanc, quae in hoc oraculo proditur, misericordiam, eo indignam putant orationis formam; desiderant eam, quae huic scriptori in primis propria fuit, elegantiam et animi elevationem, poeticum illum colorem, dictionis pulcritudinem, qua inter omnes Prophetas eminebat ²⁾. Sic interpretes de ar-

1) HITZIG, *Jesaia*, p. 179 et jam in opusculo *Des propheten Jonas Orakel über Moab*, p. 28.

2) Ut ipsis verbis referamus, haec subjicere placet: „Die Wiederholungen, die Haufung geographischer Namen mit Namensanspielungen, das Harte und Schwierige des Ausdrucks. — Die Darstellung ist ziemlich un gelenk, unbeholfen und schwerfällig; sie ermangelt eines kräftigen Schwunges und raschen, gefälligen Flusses. — Ebenso breit und schwerfällig, wie die Darstellung bewegt sich auch der Gedankenstrom, der unter dünnen Wortspielen und Senfzern oft fast versiegt, und sich mit seinem unaufhörlichen *denn* und *darum* beständig im Kreise herumdreht. — Eine elegische weinerliche Weichherzigkeit charakterisirt diesen Propheten — so arm der Verfasser an Gedanken ist, so sehr ermangeln dieselben auch von vorn schon aller Kraft und Energie.“

gumenti tractatione judicant. De usu verborum minus consentiunt, plura exempla afferunt alii, alii pauciora; antiquitatis ea colorem referre putat Ewald; Hitzig adeo unice provocat ad פְּקָרָה c. XV:7 quod alia significatione occurrit c. X:3, hoc autem loco insolito sensu sit positum.

§ 5.

Hitzigii de Jona auctore sententia.

Non contentus oraculum Jesaiae abjudicasse, Hitzigius quoque verum eius auctorem se indicare posse putavit. Nimirum 2 Reg. XIII:25 legimus Jeroboamum II, qui fines regni Israëlitici restituit secundum verba Prophetæ Jonæ, filii Amithai ex Gath-Hepher, ad meridiem sibi subjecisse regiones usque ad יַם הָעֲרָבָה, quod mare idem esse ac נַחַל הָעֲרָבָה apud Amos. VI:14 putat, eoque non indicari Arnonem, sed torrentem, qui magis versus meridiem in mare mortuum influit, nunc dictum *Wadi el-ahsa*. Hitzig igitur opinatur hinc posse concludi, Jeroboamum II non tantum usque ad Moabitidem regni Israëlitici fines protulisse, sed etiam Moabitas sibi subjecisse suoque regno adjecisse, atque de illa victoria tractasse memoratum Jonæ vaticinium. Jam apud Jesaiam, XV—XVI:12 invenimus oraculum, sic fere ratiocinatur, cui Jesaias epilogum addiderit, quodque ipso est igitur antiquius, sed quod nullo modo ei adscribi queat ob dictionis et sermonis rationem. In illo oraculo videmus Moabitas trans Arnonem diversa loca occupasse, quod verosimiliter factum, quo tem-

pore Hasaël, rex Syrorum, Israëlitas opprimebat et Gilead depopulabatur. Illis denuntiatur magna clades, qua pulsati ad meridiem fugient, i. e. ad Idumaeam, iisque suadet, ut tributum solvant Judaeorum regi, sine dubio quia tum Idumaea erat subjecta regi Judae, quod verum fuit postquam Amazia, qui Jeroboami II fuit aequalis, Edomitas vicisset, 2 Reg. XIV: 7. Jam igitur haec clades, Moabitibus denuntiata, est illa ipsa, quam de iis reportavit Jeroboamus II, victoria, quod etiam inde confirmatur, quia hostes, quos Propheta indicat, videntur esse revera Israëlitae, contra quos Moabitarum intercessionem Judaeorum implorant, sed frustra; unde pacem concordiamque inter utrumque regnum fuisse, potest praesumi, quod revera tempore Jeroboami obtinuit. Sic omnia indicant, Hitzigio auctore, oraculum nostrum ad tempora Jeroboami II eiusque victoriam referendum esse. Jam nullus nobis huius aetatis scriptor notus est, cui tribui possit, nam Joëli, Michae, Amoso adscribi nequit, praeter eundem illum Jonam, qui felicem bellorum eventum illi praedixerat, cuius oraculum, quin scripto consignatum exstiterit dubitare non possumus. Sic oraculum anonymi cuiusdam, ut putabat, scriptoris, vindicavit auctori, cuius oraculum periisse censebatur¹⁾. Eandem sententiam repetivit ille in suo commentario ad Jesaiam postea edito²⁾, neque tamen aliis argumentis confirmavit, quique eum secuti sunt, Maurer³⁾ et Knobel, novi quoque nihil addiderunt, hoc argumento rem confectam arbitrantes, oraculum ad Jeroboami II tempora

1) Cf. HITZIG, *des Propheten Jonas Orakel über Moab*, 1831.

2) HITZIG, *der Prophet. Jesaja*, p. 183.

3) MAURER, *Comment. gramm. crit.* I. p. 307.

pertinere, quibus iisdem temporibus Jonas vates vixerit, oraculumque suum ediderit.

§ 6.

Antiquiori scriptori an recte vindicetur hoc oraculum.

Est sane *primum*, quo usi sunt multi, argumentum admodum incertum et lubricum. Quae enim uni jejuna videantur et exilia, aliis placere possunt, multaeque causae fingi possunt, quare idem scriptor, alio tempore aliter scribens, sibi dissimilis fiat ¹⁾. Haec autem, quae univ-erse de orationis forma allata fuerunt, ex uniuscuiusque sensu fere pendent, adeoque non mirum ipsos interpretes hac in re sibi non constitisse. Hitzigius enim sic loquitur de nostro scriptore, ut ejus phantasiam laudet et poeticam facultatem ²⁾. Ewald adeo locum XVI: 1—6 Jesaiae referre rationem putat. Et profecto, si singula rite interpretemur, tanta vis est in descriptione cladis, quam scriptor nobis quasi ob oculos ponit, cuius causas indicat, quam non effugiendam, totam depingit, ut cum ipsa gravitate excidii cohaereat eius misericordia, qua ducitur. Haec vero, ubi de Moabitis agitur, explicari potest ex vinculo cognationis, quo haec gens juncta erat Israëlitis,

1) WELTE in *Herbst Hist. Krit. Einleit.* II. 2. p. 40.

2) „Mit lebhafter Phantasie fasst er die Zukunft als Gegenwart auf, und wird selbst da, wo künftig redenden Personen auftreten, nicht irre. Er giebt die Reden, wie es das Ohr der Phantasie sie vernimmt, ohne einführende Notiz über den jedesmaligen Sprecher, XVI, 1, 3, 6, und wird so dramatisch.“ Cf. HÄVERNICK, *Einleit.* II. 2. p. 109.

cuius conscientia nunquam periit, quippe quae orta ex eadem stirpe esset et propterea non subjuganda. Praeterea peculiaris orationis color, quem non negamus, potest repeti pro parte ex imitatione carminis antiqui, quod de clade Moabitica legitur, Num. XXI, quod scriptoris menti observatum esse, docet quaedam similitudo verborum, sic **בְּיַר אֱלִים** XV: 8. Num. XXI: 16, **עֵיר מִזָּאב** XV: 1. Num. XXI: 28. Hesbon XV: 4. Num. XXI: 26¹⁾. Sed pro parte etiam hoc inde fortasse derivandum, quod in huius oraculi dictione vates exprimere voluerit doloris tristitiaeque sensum, quo affectus erat, et propterea tardius incedere, naeniae instar, orationem hic illic voluerit. Multo gravius videtur *alterum* argumentum ex verborum insueto usu derivatum; sed nec in ea re omnes eadem urgent interpretes, singulaque melius infra in interpretatione tractabimus; qua igitur in re cautione opus videtur, ne verba, quae rarius occurrant, atque formas insolentiores, statim alterius scriptoris aut alius aetatis indicia habeamus, quum in tanta Hebraeorum scriptorum paucitate facile evenire posset, ut verba et voces, formae et flexiones vel plane interierint, vel nunc rarius inveniantur, quae aliquando tamen in usu esse consueverant, adeoque vel antiquioris vel junioris aetatis ea esse videantur, quia modo apud hunc illumve scriptorem inveniantur, aut paucis locis adhibeantur. Quod ne temere dictum videatur, non ad unum Schultensium²⁾ provocare volumus, sed ad Gesenium

1) HENDEWERK, *des Proph. Jesaias Weissag.* I. p. 385. putat similitudinem intercedere inter oraculum contra Moabitas et illud contra Philistaeos, c. XIV: 30.

2) SCHULTENS, *de defectib. hodiernis linguae Hebraeae*, § 12. p. 9.

etiam, qui et ipse confitetur nobis in scriptis Hebraeorum non totam superesse linguae suppellectilem et duas tantum re- vera ejus aetates posse discerni, nempe ante et post exilium Babylonicum, ceteroquin diversitatis sermonis paucissima certa dari indicia ¹⁾. Quare nec ipse videtur, de nostro loco agens ²⁾, ad verba et formas insolitas provocasse, sed dictionem universam tantum ursisse. Sic videmus argu- menta, quibus ducti ab alio, ac Jesaia, hoc oraculum com- positum putarunt multi interpretes, minime eam vim ha- bere, ut non contra disputari possit, et si res dubia man- serit, certe affirmari non poterit, alterius nos scriptoris opus habere.

§ 7.

Quid Hitzigii opinioni opponi possit.

Novum erat, quod hoc oraculum ad Jeroboami tempus referretur, cum omnes antiquiores interpretes ad Sanhe- ribi aut Salmanasseris aetatem illud retulissent, cumque in ea re omne huius opinionis fundamentum situm sit, hoc primum videndum an sit probabile. Incertum, fa- teor, est, quousque fines regni protulerit Jeroboamus. ים הערבה videtur quidem esse mare mortuum ³⁾, sed ta- men eum Moabitas sibi subjecisse eorumque terram regno suo addidisse hinc certe non sequitur, nec ullibi aliquid hac

1) GESENIUS, *Geschichte der Hebr. Sprache und Schrift*, p. 23, 47.

2) GESENIUS, *der Proph. Jesaia*, II. 2. p. 507.

3) Aliorum opiniones recenset HITZIG, *des Prophet. Jon.* p. 3—8. sed vide HENGSTENBERG, *Beiträge*, II. p. 140. CREDNER, *Stud. u. Krit.* 1833, p. 798.

de re traditur. Nunquam ante Moabitarum ad regnum Israël pertinerant, sed tantum tributarii fuerunt. Praeterea expresse dicitur Deut. III: 9, Moabitidem ad terram Israelitarum non pertinere, et, sive putes scriptorem 2 Reg. XIV: 25 respexisse ad Deut. III: 17, IV: 49, sive hunc librum adscripseris seriori aetati, ut aliis placet, inde confirmatur sententia, Israelitas nunquam Moabitidem devicisse, saltem nunquam Prophetam hanc iis denuntiasset victoriam. Denique verba quoque 2 Reg. XIV: 25, indicant oraculum, quo Propheta praedixerit finium regni restitutionem, non Moabitudis devastationem; nam quum scriptor narravisset, Jeroboamum fines restituisset ab Hamath usque ad mare mortuum, subjungit statim: כְּדַבֵּר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר דָּבַר בְּיַד עֲבָדָיו יֹנָה, ita ut ea verba alio referri non possint. Hoc vero oraculo nihil ejusmodi dicitur, sed deploratur clades Moabitarum, nec adeo victoria quaedam denuntiatur, multo minus praedicatur ea Israelitis. Nullibi etiam indicium de Israelitis, huius cladis Moabiticæ auctoribus, egisse scriptorem, imo potius tota oraculi ratio docet de hoste aliquo extero eum cogitasse. Et certe alia expectanda erant a Propheta, qui victorias regi denuntiaret, quam ut hostium cladem defleret. Si, quod Hitzig conjicit, pro certo esset nobis traditum, ex ipsa oraculi indole de veritate dubitari posset, quanto magis nunc, ubi haec res conjecturâ tantum nititur. Denique nec illud praetermittendum, quod Credner urget ¹⁾, si jam per victorias Jeroboami plane impletum fuisset hoc vaticinium, tam diu

1) *Stud. u. Krit.* 1833, p. 780.

ante editum, non intelligi posse quomodo Jesaias in epilo-
go eventum intra breve tempus futurum dicere potuerit,
cum illud iterum repeteret. Et revera mirum vatis Israë-
litici oraculum de re dudum peracta a Jesaia usurpatum
fuisse, qui sine dubio, si Hitzigium audias, eadem et
melius et elegantius et opportunius dicere potuisset. Haec
contra hanc opinionem, qua Jonae nostrum oraculum
tribuitur in primis valent ¹⁾. Sed praeterea argumenta,
quae modo attulimus contra eos, qui antiquiori scriptori
oraculum tribuant, ad refellendam quoque Hitzigii opinio-
nem adhiberi possunt.

---

1) Alia vide apud MEIER, l.l. p. 186 et 187.

C A P U T III.

QUAERITUR, AD QUAM AETATEM ORACULUM
SIT REFERENDUM.

---

§ 1.

Diversae interpretum sententiae.

Vidimus de eorum opinionibus, qui vel juniore, vel antiquiore Prophetæ hoc oraculum tribuerent, quorum argumenta, cum dubio majora non viderentur, superest ut de tempore videamus, quo oraculum referri possit, ex ipsius argumento definiendo. Hitzigii opinionem jam mitimus, qui ad Jeroboami II tempora illud refert, eiusque expeditionem transjordanensem. Antiquiores vel de expeditione Sanheribi vel de Salmanassarum invasionem cogitarunt. Priorem intellexerunt Hieronymus, Oecolampadius, posteriorem contra Schmidtium, Grotius, Vitringa; Gesenius in genere Assyriorum invasionem quandam significari putat, et Ewald de Arabum incursione cogitat, nec accuratius hi tempus definiunt. Ad priores annos regni Uzziæ, intra annos 810—800 a. Chr. refert Meier; Hendewerk contra ad a. 727 a. Chr., quum Hiskia modo regnum Judæ

adeptus esset. Accuratissime vero omnium de tempore quaesivit Credner ¹⁾, quem Rosenmüller, Umbreit, Drechsler sequuntur, qui ad tempora invasionis Tiglat-Pileseri referunt. Et certe multis argumentis suam opinionem probare conatus est Credner. Rem autem sic sibi proposuit: cum Judaei sibi auxilium Assyriorum implorâssent, rexque Achaz, promissis divinis fidem non habens, summo metu propter invasionem Israëliitarum et Syrorum percussus, ad Tiglat-Pileserum se convertisset, hic expeditionem suscepit et Syros primum eorumque metropolin Damascum aggressus est; sic effectum, ut ab Hierosolyma, quam jam obsidebant Israëlitae et Syri, decederent, suam ipsi regionem tuituri, 2 Reg. XVI: 5—7. 2 Chron. XXVIII: 5, 6. Interea Tiglat-Pileser partem exercitus miserat ad regiones transjordanenses depopulandas, atque ita omnis tractus usque ad Arnonem devastatus fuit. Ibi tum habitabant Moabitae, qui has regiones occupaverant, postquam Phul antea eas vastaverat et incolas fugerat. Summa trepidatione hi nunc trans Arnonem aufugerant, incertique Moabitae, quousque Assyriorum progrederefur invasio, summopere metuebant, ne ipsorum etiam terram vastarent. Multi propterea versus meridiem aufugerunt, ibique sibi quaesiverunt asylum. Quid facerent potius, quam ut se cum Judaeis jungerent, ut ita ab Assyriorum metu liberarentur? Judaei enim eo tempore Assyriorum socii erant; ab iis igitur exspectari poterat, ut Moabitas sua intercessione tuerentur, sed res periculosa erat Judaeis. Sic enim facile

1) *In Stud. u. Kritik*, 1833, p. 783 sqq.

Assyrii, jam Moabitis imminentes hancque sibi praedam eripi aegre ferentes, ipsis Judaeis infesti exstitissent. Hoc praecavere voluit Propheta, qui expectans Assyriorum in Moabitas expeditionem eorumque cladem, hoc ediderit oraculum.

§ 2.

Universi oraculi conspectus et descriptio.

Hostes magna vi, gravique impetu irruunt in terram Moabiticam; quos a septentrione venire patet ex fuga incolarum, qui metu percussi versus meridiem ad Idumaeos aufugiunt. Hoc argumentum ita tractat Propheta, ut et causam huius cladis et eius gravitatem plenissime describat, totamque regionem hac incursione oppressam depingat. Primum hostes invadunt regiones trans Arnonem, quas tum quoque Moabitae incolebant; omnes aufugiunt trans-euntque Arnonem, XVI:2, summus metus omnia corda occupat, omnes aufugiunt lamentantes et pavidi, regionem urbesque suas relinquentes, ad Idumaeam et Selam tendunt, XV:5, 7—XVI:1. Illis suadetur, ut hinc auxilium implorent Judaeorum, sed frustra. Experti enim sunt Judaei Moabitarum superbiam et malam fidem in simili casu, XV:3—6. Evitari interitus non poterit, quem nec dii Moabitarum avertere possint. Ipsum oraculum ita decurrit, ut tribus constet strophis, si Ewaldum sequamur, quarum prima, XV:1—9, calamitatem Moabitarum deplorat vates, summa ductus misericordia, sed quae constat tribus membris, primum 1—4

describit praesentem cladem, alterum 5—7 proximos effectus cladis, fugam et terrae devastationem, tertium 8—9 novum eorum, qui fugerant, exitium. Altera stropha, XVI: 1—6 Moabitarum frustraneam auxilii a Judaeis petitionem continet, tertia, XVI: 7—12, iterum per tria membra dividitur, primum, 7—8, desperationem Moabitarum, alterum, 8—10, auctoris tristitiam, tertium 11, 12, eius spem fore ut ad Deum se convertant tandem Moabitae, exprimit. His ultimo loco adjungitur epilogus, quo instans denuntiatur judicium. Aliter paulo Meier, per sex strophas dividens, quarum prima, XV: 1—4, ut putat, describit subito invadens infortunium et omnium trepidationem, altera, 5—XVI: 2, Prophetiae lamentationem fugamque populi continet, tertia, 8—9. XVI: 1, 3, auxilii a Judaeis petitionem, quarta, XVI: 4—7, exponit, quare petant auxilium et quare illud negetur, quinta, 8—10, novam lamentationem continet, sexta tandem, 11, 12, frustraneas ad deos preces fore declarat. Tandem Drechsler suam sententiam hoc modo expressit, quem ipsius verbis malumus infra reddere quam minus accurata versione corrumpere 1). Ex quibus videmus in argumenti descriptione

---

1) „Die vorliegende Rede zerfällt vor allem in zwei Theile Cap. 15 *das Gericht* und Cap. 16. näher Cap. 16: 1—12 *die Frucht, der Endzweck* nämlich einerseits Israels Verherrlichung 16: 1—5, andererseits der sündigen Weltmacht Beschämung 16: 6—12. Im Theil I gliedert sich der Gang der Rede also, dass zuvörderst in vs. 1 der die Gedanken des Propheten erfüllende Gegenstand in summarischer Fassung ausgesprochen, sodann in vs. 2—9 die weitere Ausführung gegeben wird. Diese Ausführung verläuft in 3 Strophen, welchen das Schema 3. 2. 3 zu Grunde liegt; vs. 2—4 Moab trauert; vs. 5—6 Moab flieht; vs. 7—9 Moab flüchtet. Theil II gliedert sich in 2 Strophen, vs. 1—5 Israels Schutzherrlichkeit; vs. 6—12 Moabs Demüthigung.“

non magnopere a se invicem dissentire interpretes; si tamen nostram addere licet opinionem, per tres partes carmen descriptum opinamur, quarum prima cladem, altera ét causam cladis ét frustra ab hominibus petitum auxilium, tertia effectum cladis describat. De quibus singulis in interpretatione videndum.

§ 3.

Quid de aetate ex ipso oraculo effici possit.

Si oraculum accuratius consideramus, videmus, quo tempore fuerit editum, hostes jam ad Moabitas appropinquasse; sic enim loquitur scriptor vs. 1, ut jam eos Moabitis instantes depingat; occuparunt jam regiones trans Arnonem, indeque fugarant Moabitas. Quando vero eas occupassent Moabitae non traditur, sed certe post mortem demum Jeroboami II, cum intestinis discordiis et factionibus vires regni Israëlitici fractae essent, hos tractus facile denuo sibi vindicare potuerant, quos saepius Moabitae suae regioni adjungere conati erant. Hanc incursionem hostilem repente atque ex improvise locum habuisse, videtur indicare trepidatio et fuga, quam Propheta describit, eaque eo tempore supervenit, quo Moabitarum res satis florent, agri vineaeque amplos proventus darent, XV: 7. XVI: 18, pax atque securitas ibi regnarent, XVI: 9, 10. Ceterum Moabitas neutri regno, nec Israëlitico, nec Judaico, tum tributarios fuisse, ostendit eorum desiderium, ut se cum Judaeis jungant, XVI: 1. quod etiam indicare videtur, hostem iis ingruentem Judaeis

quoque infestum fuisse, quae res maxime Credneri opinioni obstare videtur. Praeterea, si revera verba XVI: 3—5 referenda sunt ad Judaeos, auxilium brevi ante similiter a Moabitis petentes, sed superbe demissos et hostibus proditos, illa ostendunt, brevi ante Judaeos graviter afflictos magnaque clade oppressos fuisse. Plerique interpretes illa verba referunt ad Moabitas, ita ut eorum oratio ad Judaeos contineatur vs. 3—5, sed huic explanationi plura obstare videntur. Et quidem statim hoc animadvertendum, in vs. 4 verba legi, quae ad ipsos Moabitas sint directa, si Masoretharum lectionem **נְדָרֵי מוֹאָב** *Expulsi mei, o Moab!* sequamur. Fateor, Graecos interpretes legisse **נְדָרֵי**, vertentes: *παροικήσουσί σοι οἱ Φυγάδες*, *Μωάβ*, sed non tantae auctoritatis esse videntur, ut propterea auctoritatem Masoretharum deseramus. Nonnulli tamen interpretes eos secuti sunt, ita ut alii puncta vocalia mutanda putarint, ut Hitzig, Ewald, aut **נְדָרֵי** habuerint antiquam terminationem status constructi, coll. XX: 4. Gen. XLIX: 26, ut Maurer, aut ita conjunxerint, ut *expulsi mei, Moabi* per appositionem esset dictum. Sed dubitari potest, an haec conjunctio cum linguae rationibus conveniat, et certe talem antiquam terminationem status constructi loci collati non ostendunt, nam XX: 4, **הַשׁוֹפֵי** multi explicant: *nudati mei* et Gen. XLIX: 26 **הַהָרִי** alii vertunt: *parentes mei*, alii legunt **הַהָרִי** vel **הַהָרִי** *montes*, ita ut inde nullum probandi argumentum duci possit¹⁾. Mutare vero lectionem tum

1) Cf. ROORDA, *Gramm. Hebr.* § 391, qui dicit: In statu constructo semper **נְדָרֵי** pronuntiat.

demum ausim, si certo constaret male Masorethas locum intellexisse, quum illi videantur eam sequuti traditionem, quae tum apud Judaeos viguit, et ex qua Hieronymus quoque vertit: *Habitabunt apud te profugi mei, Moab.* Sunt vero et alia, quae efficiant illa verba Moabitis vix tribui posse; nam quae legimus vs. 4 et 5 spem et fiduciam Judaeorum exprimunt, fore ut aliquando restituatur regnum Judae, et denuo floreat res ipsorum, ita ut tantum ad tempus asylum a Moabitis petant, illique facile concedere possint. Quid vero illa verba significant Moabitis adscripta? Moabitae enim vix poterant affirmare auxilii iis praestiti effectum fore restitutionem regni Judaici. Denique verbum שְׂמֹעֶנּוּ vs. 6 debet habere quo referatur; in verbis superioribus nulla apparet superbia; referenda igitur sunt ad aliquid, quod omnibus notum esse debuit, et sponte omnium memoriae occurrere ex verbis superioribus. Hoc erat negatio auxilii rogati, in qua apparuerat malevolus Moabitarum animus. Propterea neque nunc Judaei eis optulari debebant. Haec ipsa eorum agendi ratio causa erat, ob quam nunc iis imminabat exitium, haec superbia et invidia, qua Judaeos repulerant, causa erat iudicii divini nunc imminentis, עַל־כֵּן propterea ejulatur Moab. Haec igitur sunt, quae ex oraculo ipso de temporis opportunitatibus effici possint.

§ 4.

Quo nos ista vestigia ducant, ostenditur.

Ante omnia videtur inquirendum, quando Judaei apud Moabitas asylum petierint, eorumque imploraverint auxi-

lium, ipsi hostium invasione oppressi. Et certe factum hoc probabiliter, cum Pekach rex Israëlitarum et Rezin rex Syriae contra Achaz bellum susceperant. Tum enim Rezin regiones transjordanenses videtur depopulatus esse, et Moabitae atque Edomitae se cum illo videntur conjunxisse, vires regni Judaici, quod tempore Uzviae et Jothami tantopere floruerat, nunc frangi non aegre ferentes, quia sic facilius se suam tuituros libertatem sperabant. Et certe misera tunc erat regni Judaici conditio; undique hostes imminebant; Philistaei ab occidente depraedabantur; Edomitae a meridie invadebant, Israëlitae et Syri jam ad Hierosolyman adpropinquabant, 2 Chron. XXVIII: 17, 18. 2 Reg. XVI: 5. Praeterea Rezin urbem Elath, quam Uzvia judaico regno adquisierat, 2 Reg. XIV: 22, cepit, atque inde Judaeos expulit, quam deinde occuparunt Edomitae ¹⁾. Tum certe non mirum, si Judaei profugi ad Moabitas confugerint, sedibus suis expulsi, ibi asylum quaerentes in clade undique irruente, poterantque sic loqui, prouti eos loquentes inducit scriptor, spe ducti, fore ut Deus eos non desereret, sed res ipsorum afflictas restitueret. Post hanc igitur Pekachi et Rezini invasionem hoc oraculum scriptum fuit; Achaz, ut notum est, regis Assyriae imploravit auxilium, quamquam Jesaias hoc gravissime dissuaserat, eiusque rei hic fuit effectus, ut regnum Judae tributarium Assyriis fieret, postquam urbs Damascus capta et regnum Israëliticum devictum ab Assyriis fuerat, atque ita utrumque regnum maxime debilitaretur. Haec vero Assyriorum interventio quam periculosa foret omni-

---

1) KEIL, *Komm. über die Büch. d. Kön.* p. 476. EWALD, *Geschichte*, III. p. 311.

bus gentibus circumjacentibus, neminem latere poterat. Etenim Assyrii regni sui fines versus occidentem extendere in primis conabantur, jamque agitabant occupandae Aegypti consilia. Jam ante Phul, 2 Reg. XV:19, Israëliticum regnum aggressus erat, nunc Tiglat-Pilezer magis etiam et Israëlitas et Judaeos fregerat. — Erant, qui imminens ab Assyriis periculum praesagientes in utroque regno ab Aegyptiis auxilium contra Assyrios petendum putarent. His quoque resistebant Prophetæ, ab Aegyptiis frustra auxilium expectari monentes; hi ut soli Deo confiderent, Israëlitas exhortabantur, iisque quidem gravia Dei judicia ob idololatriam et peccata denuntiabant, sed simul erigebant animos, meliora iis tempora praedicentes. Populis vero finitimis ab iisdem Assyriis interitum instare praevidebat Jesajas. Si enim illi ultra versus occidentem progredierentur, duplex iis via ad Aegyptum patebat, vel juxta oras Mediterranei maris per Phoeniciam et Philistaeam, vel per regiones transjordanenses per Moabitidem et Idumaeam. Quacunque irent via, poenas sumerent ab his gentibus, qui Judaeis se semper infestos probaverant, eoque Dei iram sibi concitaverant. Et certe utraque via progressi deinde sunt Assyrii. Phoeniciam et Philistaeam sibi subjicere conati sunt Salmanasser ¹⁾ et Sargon ²⁾, Sanheribus in Aegyptum magno exercitu profectus, etiam altera via usus est, unde Arabum quoque rex apud Herodotum vocatur, quia Arabum, quibus trans Jordanem et in Petraea sedes, amplus numerus illi subjectus fuerit ³⁾. Hic deinde,

1) Cf. FL. JOSEPHUS, *Archaeol.* IX, 14. § 2.

2) Jesaj. XX:1.

3) HERODOT. II. 141 ibiq. WESSELING in notis.

Dei interventu ad Hierosolymam suum vidit deletum exercitum, fractasque suas vires ¹⁾. Sed Moabitae probabiliter jam gravem ab Assyriis cladem experti erant; tum jam factum, quod Propheta providerat, auxilium petierant ab Hiskia, qui et ipse aegre ferens Assyriorum dominationem, jam de recuperanda libertate cogitabat et omnia pararat, ut Assyriis resisteret. Sic ad ultima tempora Achazi ipsum oraculum, epilogus vero ad tempora Hiskiae referendus videtur.

§ 5.

De loco, quo hoc oraculum sit positum in collectione vaticiniorum Jesaiae.

In collectione vaticiniorum Jesaiae hoc oraculum proxime sequitur illud, quo Philistaeis et Phoenicibus summa clades denunciatur, ne gaudeant de regni Judaici humiliatione, XIV: 28—32; post illud vero, de quo agimus, vaticinium aliud ponitur, quo et regno Damasceno et regno Israëlitico exitium praedicitur, quae Dei poenam effugere jam haud possunt, sed incolis et viribus deficiunt, XVII. In utroque oraculo vestigia sunt satis certa temporis, quo edita fuerunt, nempe post invasionem Pekachi et Rezini, sub finem regni Achazi, nec hac de re dissentiunt fere interpretes ²⁾. Etenim **שָׁבַט מִיָּד**, qui a Philistaeis recessit, XIV: 29, est Judaeorum dominatio, cui ab Uzzia subjecti fuerant, 2 Chron. XXVI: 6. Nunc quidem

1) In his fere secuti sumus EWALD, *Geschichte* III. p. 302, 303, 308, 311, 315, 328, 340.

2) GESENIUS, *Komm.* I. p. 494. KEIL, *apologet. Versuch*, p. 240.

gaudent et exsultant, sed nova a septentrione, ab Assyriis scilicet, iis imminet clades multo gravior, ob quam ejulabunt et lamentabuntur, qualem cladem eos a Salmanassere et Sargone gravissimam deinde accepisse vidimus. In oraculo c. XVII Damasceni et Israëlitaë arctissime junguntur, illisque vs. 3 dicitur: „et finem habebit munimentum ex Ephraim et imperium ex Damasco et reliqua Syria,” quæ ad expugnationem urbis Damasci et invasionem Tiglat-Pileseri et Salmanasseris in Ephraim referenda sunt. Sic igitur videmus tria hæc oracula arctissime conjuncta esse, prolata contra eos, qui regnante Achazo, contra Judæos infesti exstiterant, nempe contra Philistæos, Moabitas, Syros et Israëlitas, quibus ab iisdem hostibus eadem clades imminet. — Hinc vix dubium, quin ad idem fere tempus sint referenda. Jam XIV: 28 legimus oraculum contra Philistæos prolatum fuisse, quo mortuus est rex Achaz, anno. Ad idem igitur fere tempus hoc in Moabitas oraculum est referendum, quo et indicia ipsius et locus nos ducit, quo invenitur. Qui vero XVI: 14 additus legitur epilodus, revera postea additus videtur, tempore Hiskiaë, cum fortasse non deessent, qui Prophetæ minas inanes et vanas jactarent, ibique Jesaias ad expeditionem Sanheribi respexit, qui ad Aegyptum tendens, etiam Moabitas aggressurus erat, licet eius eventus historicam deesse descriptionem nobis, fatendum sit.

CAPUT IV.

ORACULI EXPLICATIO.

---

§ 1.

Versio.

CAPITIS XV.

ORACULUM MOABI.

1. Sane noctu oppressa est Ar-Moab, excisa est, sane noctu oppressa est Kir-Moab, excisa est.

2. Adscendunt Baith et Dibon in colles, ut plorent; in Nebone et in Medeba Moab ejulat; in omnibus eius capitibus calvities, omnis barba abscissa.

3. In viis eius cincti sunt sacco; super tecta sua et in plateis suis omnes ejulant, diffuentes fletu.

4. Et clamat Hesbon et Eleale, usque ad Jahaz auditur vox eorum; propterea expediti Moabi vociferantur; animus suus singulis tristis est.

5. Cor meum propter Moabum clamat, fugitivi eius ad Zoar, ad Eglat-Schelischija; Sane clivum Luchit cum

fletu adscendunt, sane in via Horonaim clamorem vehementem tollunt.

6. Sane aquae Nimrim vastitates sunt; sane exaescit gramen, deficit herba, viridum non adest.

7. Propterea, quod reliquum habent, et opes suas trans torrentem salicum asportant.

8. Sane resonat clamor ad fines Moabi; ad Eglaim ejulatio eius et ad Beër-Elim ejulatio eius.

9. Sane aquae Dimon repletae sunt sanguine, sane addam ad Dimon alia; et Moabi reliquis leo, et superstitibus terrae.

CAPITIS XVI.

1. Mittite agnum domini terrae ex Sela ad desertum, ad montem filiae Sionis.

2. Et sicut avis vaga, nidus dejectus, erunt filiae Moabi ad vada Arnonis.

3. Affer consilium, praesta auxilium; praebe noctis instar umbram tuam in ipsa meridie; absconde fugitivos, fugientem ne prodas.

4. Commorentur apud te expulsi mei, Moab! sis latibulum iis a devastatore; sane desinet oppressor, finietur vastatio, tollentur conculcantes omnia e terra.

5. Et stabilietur clementiâ thronus et sedet in eo cum pietate in tentorio Davidis iudex et quaerens jus et properans ad justitiam.

6. Audivimus superbiam Moabi, valde superbus est; superbia eius et fastus eius et elatio eius! vana eius falsiloquia!

7. Hinc ejulat Moab de Moabo, omnes ejulant, propter molas uvarum Kir-Hareseth lamentabimini, prorsus contriti.

8. Sane agri Hesbonis marcuerunt, vitis Sibmae — domini populorum percusserunt palmites eius; ad Jaëzer se extenderunt, pererrant desertum, eius propagines diffusae sunt, transeunt mare.

9. Propterea defleo fletu ut Jaëzer ita vitem Sibmae; irrigabo te lacrymis meis, Hesbon et Eleale! Sane in fructuum collectionem tuam et in messem tuam cecidit hostium strepitus.

10. Et aufertur laetitia et gaudium ex arvis et in vineis non cantatur, non jubilatur; vinum in torcularibus non calcatur; strepitum tollam.

11. Propterea viscera mea de Moabo citharae instar perstrepunt, et cor meum de Kir-Haresch.

12. Et fit, quum apparuerit et se fatigaverit Moab in colle et venerit ad sacrarium suum, ut precetur, — et nihil efficiet.

13. Hoc est verbum, quod locutus est Jehova ad Moab tum;

14. Et nunc loquitur Jehova ita: intra tres annos, ut sunt anni mercenarii, et vilescet gloria Moabi cum omni sua copia magna, et reliquum parvum et exile, non validum.

§ 2.

De locis in hoc oraculo nominatis.

Antequam ad ipsam huius oraculi explicationem progrediamur, operae pretium videtur de locis diversis, quae nominantur, eorumque situ disquirere. Illa autem fere

omnia intra Moabitarum fines sita fuerunt et pauca tantum de his locis nota sunt. Metropolis Moabitarum fuit Ar-Moab עַר-מוֹאָב, prouti vs. 1 et Num. XXI:28 vocatur; עַר-מוֹאָב dicitur Num. XXII:36; alibi tantum עַר, Num. XXI:15; Deut. II:9. Sita fuit ad ripam australem Arnonis, apud Graecos Ἀρεόπολις audit, sed eam quoque רַבֵּה מוֹאָב dictam fuisse, licet hoc nomen in Hebraeorum scriptis non occurrat, docent Stephanus Byzantinus: Ῥαβὰθμωμμ, πόλις τρίτη τῆς παλαιστίνης, ἢ νῦν Ἀρεόπολις¹⁾ et Eusebius in Onomastico²⁾. Urbs fuit major, quae postea ad saeculum sextum usque episcopi sedes fuit, licet Hieronymi aetate motu terrae graviter affecta³⁾, sita ad vada Arnonis, quo via per Moabidem ducebat ad Zoar et hinc in Idumaeam⁴⁾ et invasioni hostium a septentrione advenientium ante alias exposita erat.

Nec procul ab ea remota, quae קִיר-מוֹאָב vocatur, arx Moabi, quae קִיר הַרְשִׁי sive קִיר הַרְשִׁי arx latericia, XV:1, XVI:7, Jerem. XLVIII:31, 36, 2 Reg. III:25, unde Graece χάρρακα, 2 Maccab. XII:17, et χαράκιμωβα apud Stephanum Byzant. audit⁵⁾, erat locus munitissimus, quo rex Moabitarum aufugit et diu se contra Israëlitas defendit, 2 Reg. III:25: postea etiam ibi castellum fuit in praerupta rupe positum⁶⁾.

1) Cf. GESENIUS in *Thes.* II. p. 1005. — WINER, *Bibl. Realwoerterb.* ed. 3. in v.

2) *Onomasticum urbium et locor. sacr. script.* p. 114. Cf. HOLTSTENII, *Notae et castigatt. in STEPH.* p. 269.

3) RELANDI *Palaest.* p. 577.

4) EUSEBIUS v. Δαναβά et Λουσιθ, RELAND, p. 408.

5) RELAND, p. 705.

6) Cf. SCHULTENS *ind. Geograph.* V. *Curacte* ad calcem vitae Saladini a se editae.

Loca vero בֵּית et רִיבּוֹן, si prius cum Vitringa, Rosenmüller et Ewald pro nomine proprio habeas, sita erant a septentrione Arnonis, in regionibus, quae aliquando ad Moabitas, Num. XXI:30, postea ad Israëlitas pertinuerant, Num. XXXII:34, Jos. XIII:17, non procul ab iis locis, ubi jam antiquitus sacra in collibus facere Moabitae consueverant, Num. XXII:41, ad quas colles, eodem proposito, adscendunt horum locorum incolae, deorum in hac clade auxilium imploraturi. Fortasse locus בֵּית nomen a templo quodam habuit, quo celebris fuit. Fortasse quae h. l. בֵּית simpliciter vocatur, idem est locus, qui alibi בֵּית בַּעַל מְעוֹן dicitur Jos. XIII:17, et, Num. XXXII:38, בַּעַל מְעוֹן audit et apud Jer. XLVIII:23, Ezech. XXV:9, בֵּית מְעוֹן vocatur, in cuius vicinia sitae erant colles Baälis, Jos. XIII:17, sive colles Arnonis, Num. XXI:28, in quas nunc incolae adscenderint; sed haec incerta esse, sentio. Multi, in his Credner, pro appellativo habent, et sive templum aliquod intelligunt, sive domum privatam, in quam quisque precaturus adscenderit. Dibon vero, XV:9, appellatur רִיבּוֹן ob paronomasiam, ubi videmus ad hunc locum aquas fuisse celebres, nec procul hinc abfuit Nebo, quae ad montis Nebo radices sita erat ¹⁾. Nebo quoque antiquitus ad Moabitas pertinuerat, deinde ad Rubenitarum ditiones, Num. XXXII:3, 38, sed eam nunc denuo Moabitae occupaverant, qui huic urbi aliisque huius regionis antiqua sua nomina reddiderunt, quum iis alia Israëlitae aliquando imposuissent.

1) Cf. HIERONYMI et EUSEBII *Onomasticon*, p. 116 (Edit. 1707).

Ad eas quoque pertinuerunt Medeba, Hesbon, Eleale, Jahaz, e quibus Medeba et Hesbon antiquitus Moabitae tenuerant, sed eos expulerant Amoritae, Num. XXI: 30, postea denuo, devicto Sihone, qui urbem Hesbon regni sedem habuisse videtur, eas urbes occuparunt Israëlitae. Medeba postea ad Rubenitas pertinuit, Jos. XIII: 16, Hesbon vero et Rubenitis adscribitur et Gaditis, Num. XXII: 37. Jos. XXI: 39, sed Levitis concessa fuit, cf. Cantic. VII: 4. Nunc a Moabitis occupata, diu post fuit superstes, et a Jeremia c. XLVIII תְּרֵלַת מוֹאָב dicitur. De ea sic Eusebius: καλεῖται νῦν Ἑσβοῶς ἐπίσημος πόλις τῆς Ἀραβίας ἐν ὄρεσι τοῖς ἀντικρῦ τῆς Ἱεριχοῦς κειμένη, ὡς ἀπὸ σημεῖων κ' τοῦ Ἰορδάνου ¹⁾. In ejus proximitate fuit Eleale ²⁾. Rubenitarum quondam civitas, ut et Jahaz, ubi Sihon cum Israëlitis pugnarat, Num. XXI: 23 ³⁾. Has omnes civitates trans Arnonem sitas et nunc a Moabitis occupatas memorat Jesaias, quia illae hostibus a septentrione ingruentibus primae expositae erant, ibi igitur consternatio et trepidatio maxima esse debuit, hinc fuga debuit incipere.

Quae porro memorantur loca, jam qua via ad meridiem fugiant Moabitae, indicant. Magna via a metropoli Ar-Moab ducebat ad Zoar, quae ibat per Luchit ⁴⁾ et, ut videtur, per Horonaim. Zoar vero nota urbs est, quae antiquitus בְּלֵעַ dicta, Gen. XIV: 2, Lotho eiusque familiae asylum exstitit, cum e Sodoma aufugeret, et inde

1) Cf. RELANDI *Palaest.* p. 719.

2) EUSEBIUS et Hieron. in *Onom.* p. 65.

3) Injuria HITZIG et UMBREIT de alia urbe cogitarunt, cf. EUSEB. *On.* v. *ισσά.*

4) EUSEBIUS v. *Λουίθ.* RELANDI *Palaest.* p. 408.

nomen sortita est, Gen. XIX : 22. Sita erat ad sinum maris mortui australem, ad meridiem regionis Moabiticæ, ad quam tunc pertinuisse videtur, cum eo omnes aufugerent, Jer. XLVIII : 34. Postea ibi praesidium militum Romanorum et sedes episcopi ¹⁾ fuit.

Adscensum Luchit et Horonaïm vero vix novimus, nisi loca sita fuisse inter Areopolin et Zoar. Difficile explicatu est nomen עֵגְלַת שְׁלִישִׁיהָ vitula tertii ordinis. Alii enim hoc ad Moabitas retulerunt, eumque populum vitulam triennem vocari putarunt ob vigorem et alacritatem, qua adhuc insignis esset, quo nunc gravior illa clades accideret, vel ut Gesenius, quasi adhuc indomita, mox domari deberet, prouti et alibi עֵגְלָה de populis adhibetur, Hos. IV : 16. X : 11. Jer. XLVI : 20. Sed huic opinioni obstat nimis remota a Moabi nomine haec poni, tum quod haec comparatio, alibi certissimis verbis indicata, hoc loco ne significetur quidem. Alii ad Zoar retulerunt, sive quia ter vastata et ter resituta esset, sive quia Zoar compararetur cum vitula formosa et valida, sive, ut Hitzigio placuit, quem sequitur Umbreit, quia parva esset et vaccae demum tertii ordinis comparari posset, quod tamen epitheton otiosum non injuria dicit Maurer. Multo tamen minus probanda sententia Aurivillii, qui שְׁלִישִׁיהָ vertit *dementia* et בְּרִיחָה legens tunc sensum extorsit : „Ad Zoarum usque sese proripuit fugiens velut oestro percita vitula,” aut eorum, qui ad יַעֲקֹב referunt, praeunte Bocharto, eo sensu : „cor meum clamat — ut vitula triennis,” aut cum Vitringa de fugientibus intelligunt, in fuga vaccae instar ejulantibus.

1) EUSEBIUS in βαβλῶν. STEPH. BYZANTER. Zoàra. RELANDI, *Palaest.* p. 1065.

Revera cum Michaële, Doederlein, Knobel, Meiero, Ewaldo, Palmio nomen loci intelligendum videtur, cui nec Jer. XLVIII obstat, ubi cum Horonasm eodem modo conjungitur ac hoc loco cum Zoar, et ubi quoque de loco quodam accipi potest. Quis vero locus intelligendus sit, incertum est, sive sit ea urbs, quam in Arabia Petraea Ptolemaeus nominat Νέκλα, sive de Abulphedae Aglun, sive de loco qui apud Ezechiëlem XLVII: 10. עִיר עֵגְלַיִם dicitur, cogitandum. Haud ita procul a Zoar abfuisse haec eius mentio ostendit.

Nec multum remotae fuisse videntur Eglaim et Beërlim. Prior locus ἀγαλλεῖμ apud Graecos et Eusebium, qui dicit esse ad meridiem Areopoleos, distans 8 milliaribus, quamquam incertum an idem locus significetur; alter nobis incognitus est; ut putant, idem locus ac Num. XXI: 16—18, memoratur, qui a fonte nomen habuit, quem Moses Israëlitis aperuit, qui fons בְּאֵר אֱלִים fortasse dictus fuit a שָׂרִים et נְדִיבִים qui memorantur antiquo illo carmine, cuius fragmenta ibi citantur. Ceterum fugiunt, quia quoque aquae Nimrim exsiccatae sunt, quo nomine indicari videtur eadem urbs, quae Nimra, Num. XXXII: 3, vel Beth-Nimra, Num. XXXII: 36, Jos. XIII: 27, vocatur, quae ad Gaditas pertinuerat quaeque haud procul aberat a Jordano; aquae vero istae intelligendae de receptaculis aquarum, quibus urbium incolae colligere aquas et irrigare agros solebant, et e quibus fertilitas regionis et incolarum vita pendebat.

Nec in his locis substitit fuga Moabitarum, usque ad

1) RELAND, II, p. 926.

Selam tendunt, metropolin Idumaeae. Tempore Amasiae regis Judaeorum jam caput Edomitarum fuit et ab eo capta, 2 Reg. XIV : 7, et postea Petrae nomine notissima ¹⁾. Eo vero ut pervenirent transire debebant נַחַל הָעֲרָבִים, quem torrentem Hitzig eundem putat ac נַחַל הָעֲרָבָה apud Amosum VI:14, eodemque retulit יַם הָעֲרָבָה, 2 Reg. XIV : 25. Hoc tamen vix probabile videtur. Licet enim facile nobis persuaserit torrentem salicum, qui h. l. memoratur, esse hodiernum Wadi el-Ahza, qui fines Moabidos ab Idumaea discrevit, et in sinum australem maris mortui infunditur ¹⁾, quem igitur a Zoar fugientes ultro ad Edomitas transire debebant, non tamen probavit, נַחַל הָעֲרָבָה torrentem planitiei, quo fines Israëliitarum indicantur, qui nunquam usque ad Wadi el-Ahsa se extenderunt, eundem esse ²⁾. Torrens planitiei, verosimiliter ad septentrionem maris mortui quaerendus, nomen fortasse habebat a planitie sive campis Moabi, et erat aut ipse Arnon, aut saltem illi vicinus.

Denique in hoc carmine memorantur Sibma et Jaëzer. Prior urbs non longe ab Hesbone sita ad Rubenitas pertinuerat, Num. XXXII : 38, Josua XIII : 19, et in primis vini cultura fuit celebris, ut ex nostro loco videmus; altera erat urbs Gileaditidis, Levitis concessa, Jos. XXI : 39 ³⁾, quam utramque nunc Moabitaë occupant.

Haec de locis hoc oraculo memoratis dicta nos docent, qua via Moabitas fugientes describat Propheta, qui regio-

1) De Euphrate minus apte cogitat PALMIUS, *Jesaja* I. p. 388.

2) Cf. GESENIUS in *Thesauro*, p. 1065. Cf. quae diximus p. 35.

3) RELAND l. l. p. 825.

nes trans Arnonem summo metu affecti relinquentes, nec in sua se regione satis securos habentes, jam ad Edomitas meridiem versus aufugiunt, ibi auxilium simul et asylum quaerentes.

§ 3.

Ipsa oraculi explicatio.

Vs. 1. **כִּי** Haec particula, ut Rosenmüllerus monet ¹⁾, aliis videtur redundare, aliis, veluti Coccejo, protasin indicare, cui respondeat apodosis, sect. sequenti: quia noctu excisa est Ar-Moab — adscendit (scil. Moab). Koppio haec particula arguere videtur, praecessisse quidquam, quod interciderit, quocum facit Hitzigius ²⁾, qui intelligit **אָמַרְתִּי**, et Hendewerk ³⁾, qui supplet **יְהִי** sive **יְהִי־הוּא**, cf. Gen. III:1, quum hoc verb. subst. in Hebraeo sermone saepe elidatur; denique Rosenmüllerus et Gesenius ⁴⁾ quoque aliquid subaudiendum esse contendunt, prouti in verbis **כִּי־נָתַן יְהוָה**, quae Jos. II:27 occurrunt, vid. etiam Num. XXII:33, Ruth I:10, 1 Sam. X:19. Vix tamen opus ut ita suppleamus, nam particula **כִּי** multis locis habet vim affirmationis, adeoque verti potest *sane*, *profecto*, sicut etiam h. l. accepit Meierus ⁵⁾, quam significationem in primis

1) *Schol. P. III. Vol. I. p. 537, ed. 3°.*

2) *Der Proph. Jes. p. 185.*

3) *Des Pr. Jes. Weissagungen, P. I. p. 388.*

4) *Comm. P. I. Abth. II. p. 514 seq., quocum confer ejus disputationem in Thesaurο, II. p. 678.*

5) *Der Proph. Jes., p. 188.*

vindicavit Redslob 1), eaque his locis sane aptissima ubi orationi directae praemittitur, aut post jurisjurandi formulas sequitur, aut additur adverbis et interjectionibus. Minus recte igitur Koppius et Drechsler 2) hanc particulam causam indicare putarunt, quare hoc oraculum

מִשָּׂא מוֹאֵב

בְּלַיִל Nonnulli pro statu constructo, alii pro absoluto habent; prius fecerunt Gesenius, Hitzig, Umbreit 3) Knobel 4), Drechsler, cum status absolutus sit בְּלַיִל; hi igitur pronomen relativum omissum putant, בְּלַיִל אֲשֶׁר שָׁדַד — נִרְמָה explicantes, Hitzig vero sect. sequenti demum apodosin incipere putat, ut conjungat בְּלַיִל אֲשֶׁר — עָלָה, tum status constructus pendet ex sententia relativa, quae sequitur. Pro statu absoluto acceperunt Maurer, Meier et Henderwerk, ut etiam antea jam Vitringa 5), quod magis placet, quum etiam apud Jesaiam, c. XXI:11, לַיִל pro לַיִל occurrat, et alibi hae formae permutentur, ut חַיִל Jes. XXXVI:2, 2 Reg. XVIII:17, et חַל Obad. 20 pro חַיִל et חַיִּי Cant. Cant. VII:10 pro חַיִּי cf. Roordae *Gramm.* § 245. Koppius legit בְּבַלַיִל quasi noctu i. e. subito, quod tamen nullo fundamento nititur; ceterum בְּלַיִל vel ita accipi potest ut: repente, subito, notet, uti Hiob. XXVII:20 et XXXIV:25, vel potest, ita explicari ut describat nocturnum hostium adventum, qui eo gravior et

1) *Ueber die Partic. בִּי* Leipz. 1842.

2) *Der Proph. Jes.* p. 188.

3) *Prakt. Comm. über d. Jes.* ed. 2de p. 161.

4) *Der Proph. Jes.* p. 108.

5) *Comm. T. I.* p. 465.

magis metuendus esset quod hostes noctu venturi essent; ita sumsit Hitzig, qui confert Jer. XXXIX:4, Ps. LIX:7, 15.

שָׂרָר Knobel explicat per Inf. Pu. sed Gesenius, Maurer, Drechsler et Meier formam Praeteriti habent; Knobel hac in re sequutus est Ludov. de Dieu ¹⁾. שָׂרָר vero dicitur de hostili impetu, de hostibus opprimentibus, urgentibus, qui magna vi irrumpunt, Psalm. CXXXVII:8, hinc Babel vocatur הַשְׂרָרָה *oppressa*. Usus formae masculinae sine dubio ex eo repetendus, quod incolae urbium in primis significantur.

נִרְמָה *perit*, actum erit igitur de urbibus memoratis, nec resistere poterunt, si invadantur. Quod quidem quo significantius indicaret Jesaias, hoc verbum addidit, quod plenam devastationem indicat. Hoc tamen omni vi careret, si apodosin faceret; quid enim languidius illo *in nocte, qua opprimetur Ar-Moab, vastata erit*. Potius illud נִרְמָה appositum est, ut uno illo verbo gravitas cladis, verbis superioribus indicatae, ante oculos ponatur: noctu opprimitur, excisa est. Nec quoque Hitzigii opinio apodosin vs. 2 incipere cum ratione hujus vaticinii convenit, quod brevibus incedit periodis, quae ex brevitate sua peculiare pondus habent. Statim paucis verbis totam cladem urbis metropoleos Moabitarum, locique omnium munitissimi nobis proponit, ex improvise quasi in medias nos res arripiens. Hinc facile caremus conjectura, quam proposuit Michaëlis נִרְמָה *sileamus*. Praeterea נִרְמָה eadem, qua hoc loco, significatione etiam occurrit Jer. XLVII:5, Hos. X:15. Zeph. I:11.

1) Cf. SCHULTENSII *Institt. Hebraic.* p. 300.

Repetitio denique eorundem verborum, uno tantum verbo mutato, saepius invenitur apud Jesaiam, prouti c. VIII : 9, XXI : 11, cf. XXVIII : 23, indeque argumentum pro authenticitate huius oraculi derivat Hendewerk, cui tamen, ubi c. XVII : 14 simiter parallelismum videt, assentiri non possumus.

Vs. 2. עָלָה *adscendit* sc. Baith et Dibon, ad הַבְּמֹת . Alii de Moabo intelligentes, *Moab adscendit ad Baith et Dibon*, prouti Palmius, sed minus accommodate ad sensum, quum nunc consternatio describatur, quae his locis trans Arnorem sitis fuerit. Plurimi interpretes בְּמֹת nomen appellativum habent; ita enim Rosenmüllerus, Palmius, Hitzig, Drechsler, Hendewerk, Umbreit, Gesenius, Credner, Ewald, Meier, et jam Vitringa et Doederlein, quod magis cum sequentibus convenit. Indicatur enim locus, ad quem adscendunt incolae horum locorum, ut ibi a diis suis impetrent auxilium. Ibi enim jam antiquitus Moabitae loca sacra in collibus habuerunt. Ceterum nota est consuetudo antiquorum sacrificandi et precandi in excelsis locis, Jer. XLVIII : 35, 4 Mos. XXII : 41 seqq., Matth. VI : 46 ¹⁾, quae etiam viguit apud Moabitas, ut patet ex 1 Reg. XI : 7. Si vero הַבְּמֹת tanquam nomen proprium accipere velis, erit idem locus ac Bamoth-Baal situs ad austrum Hesbonis, Jos. XIII : 17. Nos cum Meiero vertimus: „Adscendunt Baith et Dibon ad colles.”

לְבַבִּי *ad fletum* h. l. accipiendum, ut Hendewerk monet,

1) Cf. GESENIUS, *Vorrede zu Gramberg's Krit. Gesch. der Religionsideen des A. T.* I, XV sqq.

sicut c. I:5 לְחָלִי. Idem igitur est ac si לְבָכוֹת scriptum esset. Hitzig vertit „zur Klage,” ac si לְנֹהֵי, vid. Jer. IX:17 et Amos V:16, scriptum esset.

יִלֵּל ululat. Forma Hiphil servata ᵀ radicali pro יִלֵּל a יָלַל¹⁾. Est, ut Rosenmüllerus monuit, verbum quod exprimit lamentantis sonum, qualia in aliis linguis similiter reperiuntur. Ceterum hoc verbum saepius ita occurrit, uti c. XVI:2 et Hos. VII:14, deinde in prima persona אֵילֵל, Jer. XLVIII:31, et secundâ תִּילֵל, Jes. LXV:14. Vitringa in primis discrimen urgit בָּכָה inter et יָלַל; hoc enim significare putat luctum et comploratum hominum carnalium, et non solum proprie, sed etiam figurate esse accipiendum de iis, qui nulla alia bona, nisi terrestria cognoverint, et igitur propter eorum amissionem non tantum flent, sed etiam ululant, sicut bestiae et ii, quibus nulla spes superest. Potius dicendum videtur יָלַל significare illum luctum gravissimum, qui clamore et ulalatu se manifestat, cumque trepidatione et metu conjunctus est, cf. Gesenius in *Thesouro* h. v. עַל vero quod praecedit, ét de loco ubi plorant, ét de re, ob quam plorant, accipi potest; posterius praetulit Credner, minus apte ad sensum.

רָאָשׁוּ; illa forma tantum hoc loco occurrit, tres codd. Kennicottiani et duo Rossiani habent רָאָשׁ; exstat quoque ita apud Jerem. XLVIII:37. Unus contra codex Rossianus בְּכָל רָאָשׁוֹ. Est autem pro רָאָשׁוּ ut apud Jos. XXIV:1. Hitzig putat eam formam usurpatam esse, ut duplex

1) Cf. GESENIUS, *Hebr. Gramm.* § 69, p. 133 seq. et EWALD, *Gramm. d. Hebr. Sprache*, 1838, § 284, ubi alia exempla. cf. etiam HITZIG ad h. l.

sonus a evitaretur. Tondere caput et radere barbam erant signa luctus, Jer. XVI: 6, Micha I: 6, non tantum apud Israëlitas, sed etiam apud alios populos, in primis Orientales, cujus rei exempla multa attulit Gesenius ad hunc locum.

גרועה Plures codices et editiones apud de Rossi, et Jer. XLVIII: 37. habent גרועה; Rosenmüllerus minus accurate contendit, significationem horum verborum eandem esse; nam גרע *cedidit, amputavit*, de caedendis arboribus usurpatur, Jes. IX: 9, et hinc de hominibus caesis adhibetur, Jes. X: 33, et nunc de barba dictum significat, eam ab iis, qui summa desperatione et gravissimo luctu affecti erant, non abrasam, sed evulsam, quasi amputatam, caesam esse, uti recte monuerunt Gesenius, Hendewerk, Meier, Drechsler. Facile caremus igitur conjectura Knobeli, qui ג vitiose scribendo cum ג permutatam esse voluit, in primis cum versio Graeca et Saädias גרועה tueantur, vertentes *κατωτερωμένοι*, الجردف, Jeremias vero magis vulgari et usitato verbo usus est גרועה, ubi Graecis *ξυρθησεται*. Hitzig vero putavit גרועה ex alicujus regionis peculiari sermone ortum 1).

Vs. 3. בחוצתיו חוץ proprie *murum* 2) significat, deinde quod *extra domum* est, et sic *plateam* notat; animadvertitur vero, suffix. modo masc. modo fem. generis usurpatum esse, quod Maurer, Knobel alique ita explicant ut masculinum ad populum, femininum ad urbes referatur, Hendewerk

1) Jam addit: „Wie auch im Ober-Deutschland HAUEN für *Schneiden* gesagt wird.“!!

2) Vid. GESENIUS in *Thesouro*, h. v.

vero hanc mutationem suffixorum propriam Jesaiae dicit, ut Propheta indicet nunc viros et mulieres pariter in publicum prodire.

חָגֵר, חָגֵר quod proprie *cinxit* significat, utי במתניים חָגֵר
1 Reg. XX:32, Ezech. XXIII:15, hoc loco *induere* notat, quia hoc vestimentum cingulo constringebatur. שֶׁקַּי
vero, quia a שֶׁקַּי *laceravit* derivatur, Aurivillio denotat *vestem scissam*, quam Hebraeis et aliis populis luctus fuisse indicium novimus, vidd. etiam III:24, XX:2, Apoc. VI:12. Quale vero vestimentum eo nomine sit intelligendum descripsit Vitringa ad h. l. et ex eo Palmius I. p. 385.

גְּנוּזִיָּה, in tectis plorant, quia tecta in oriente plana sunt, ubi ambulare et versari solebant, et debebant ex praecepto Deut. XXII:8, habere munimentum. De tecti usu Hendewerk h. l. multis exposuit. Homines enim se in tecta contulerunt, ut latiori gauderent aspectu, 2 Sam. XI:2, ut de secretis colloquerentur, 1 Sam. IX:25, 26, ut soli essent, et sacrificarent, Zeph. I:5, Jer. XIX:3, Act. Apost. X:9. Vel etiam quum aliquid publicare vellent, 2 Sam. XVI:22, Matth. X:27, Luc. XII:3. Ad lini trituram quoque tecto utebantur, Jos. II:6, in eo tentoria ponebant, 2 Sam. XVI:22, cf. 2 Reg. IV:10, ut alicujus adventum praestolarentur, Jud. XVI:27, vel ut se contra eum defenderent, Jud. IX:51, 2 Macc. V:12, ut aliquem adventantem e longinquo facilius adspicerent, 2 Sam. XVIII:24, hinc etiam ut certiores se facerent de hostium adventu, quare Jesaias duobus locis, c. XX:1, et h. l. memorat adscensum ad tecta, ut incolarum metum vivis quasi coloribus depingeret.

וּבְרַחֲבֵיהֶם sunt loca late patentia, quae multos recipiunt, et ad quae undique conveniunt. כְּלָה, Hendewerk putat esse Aramaeismum, pro כְּלוּ, Drechsler contra monet scripturam הֵּ saepius cum כָּל conjungi¹⁾. Hoc loco vero notat omnes, qui ad ipsum populum pertineant, Knobel vero praetulit versionem quisque, ut c. I. 23.

יָרַד בְּבָבִי. Vario modo haec verba interpretati sunt eruditi. Ex iis Vitranga et Hendewerk de domum redeuntibus cum fletu intellexerunt, alii explicuerunt de gravi fletu, quo omnes quasi defluerent, quam interpretationem proposuit Schultensius²⁾, quem secuti sunt plurimi recentiores interpretes. Saepius enim יָרַד, quod hoc loco de ipsis personis, alibi ita de oculis dicitur, et quidem יָרַד דְּמַעַה Jer. IX:17, XIII:17, XIV:17 et יָרַד מַיִם Thren. I:16, quare hoc potius sequendum. Praepositionem וְ prae-misit, non de oculo, sed minus audacter de homine dicens, cf. Gesen. in *Thesouro*. p. 624, quae alibi omittitur, quod Hitzigio et Maurero melius videtur et elegantius. Credner vero³⁾ ad priorem interpretationem rediit. Putat יָרַד בְּבָבִי per oppositionem dictum ad superius עָלָה לְבָבִי; ut enim prioribus significavit scriptor, Moabitas flentes adscendisse in loca sua sacra, omniaque fecisse, quo deos sibi propitios redderent, eorumque implorarent auxilium, sic his verbis eum indicare, haec omnia frustranea fuisse, Moabitas a collibus suis, et templis et tectis, ubi cum ululatu et trepidatione deos in-

1) Cf. EWALD l. l. § 421. et in primis ROORDA, *Gramm.* § 303 not. 1. ubi HAMAKERI de illa re sententia refertur.

2) In *Orig. Hebr.* L. I. c. VI. § 35. p. 97.

3) In *diar. Stud. u. Krit.* 1833. p. 796.

invocaverant, descendere. His tamen obstare videtur, ea, quae praecedunt, non tantum de precibus sacrisque peractis agere, sed universum luctum indicare, ita ut vix scriptor ita denuo ad illud **עָלָה לְבָבִי** derepente redire potuerit.

Vs. 4. **וַתִּזְעַק**, clamare dicuntur vel ut aliorum opem implorent, vel potius prae dolore et metu; per metonymiam vero, quod incolae faciunt, urbibus tribuitur. Hitzigius perperam monet, hunc versum tantum enucleatius describere, quod brevius sect. praecedente dictum erat, nam scriptor pergit in describenda trepidatione urbium trans Arnonem sitarum, quae singulae diversis modis metum suum et anxietatem produnt. Drechsler vero monet haec verba **זָעַק** et **הִילִיל** etiam inveniri conjuncta c. XIV : 31.

קוֹלָם, Suffixum Plural. habet, quia incolae intelliguntur.

עַל־בֵּן, Hendewerk subaudit **עַל הַיּוֹת בֵּן**, quae cum ita sint, ita ut praecedens sit causa ejus quod sequitur, ita etiam Meier, Drechsler, Hitzig et Knobel, quorum illi tamen causam clamoris esse putant totius terrae devastationem et urbium excidium, hic vero peculiariter desperationem Hesbonis, coll. Ps. XLII : 7, XLV : 3. Aliter Gesenius; qui intelligit **אִשָּׁר**, ut vertendum sit, *propterea quod*, ut etiam Rosenmüller, vs. 7, coll. Genes. XXXVIII : 26, Ps. XLII : 7, XLV : 3, Jer. XLVIII : 36, ut **לְבָן** c. XXVI : 4.

חַלְצִי fortes notat, hinc Jerem. XLVIII : 41 **גְּבוּרֵי מוֹאָב**, sed proprie *cinctos*, **חַלְצִי** enim est *se accinxit*; ita nunc omnes explicant. Graeci legentes **חַלְצִי** verterunt *ὁσφύς τῆς Μωαβίτιδος*; ita et Lowth et Koppius magnos clamores indicari putarunt. Aquila contra vertit *ἐξώμοι Μωαβ* i. e. cum nudis brachiis milites, nam *ἐξώμος* est qui tu-

nicâ non tegit brachia ¹⁾, quatenus virum, in primis militem, decet nuda brachia habere ²⁾. Ceterum Symmachus, Chaldaeus, Hieronymus legerunt quoque חֲלָצִי, quod Kimchius, apud Gesenium ³⁾ explicat: חֲגוּר כְּלִי, מִלְחָמָה בְּחֲלָצִים non male quatenus et חֲלָצִים *lumbi* a cingendo dicti sunt.

יְרִיעוּ, verbum רוּעַ ét de gaudio ét de dolore usurpatur, Micha IV : 9, nostro loco de summo metu occurrit; similiter de Israëliticis militibus legitur c. XXXIII : 7.

נִפְשׁוּ יְרַעָה לוֹ, Knobel intelligit animum Moabi, ad quem certe suffixum referri potest, attamen melius propter sensum, intelligi videntur verba cum Drechslero de ipsis fortibus, חֲלוּצִים, ut נִפְשׁוּ, ut etiam לוֹ, cum Hendewerk accipiatur collective.

Verbum יְרַעָה ob paronomasiam cum יְרִיעוּ positum videtur. Syrus vero, Chaldaeus et Vulgatus hoc verbum non a יָרַע; sed a רוּעַ derivant; contra Graeci ἡ ψυχὴ αὐτῆς γινώσκειν vertunt, quasi legissent יְרַעָה. Quum יָרַע alibi non occurrat, Gesenius nunc in *Thesauro* illud, collatis cognatis יָרַח et יָרַח, explicuit *tremuit* et inde *pavit*, *timuit*, quae notio quoque inest derivato יְרִיעָה *aulaeum*, *velum* a motu tremulo. Alii potius idem significare putarunt ac רָעָה, *malus* et inde *tristis fuit*, *dolore affectus fuit*, a quo etiam futurum יָרַע 2 Sam. XI : 25, et alibi derivatur. Sic jam J. H. Michaëlis et Vitringa acceperunt. Utrum haec ultima pendeant a עַל-כֵּן nec ne, ambiguum est et

1) Vid. SUIDAS, T l. p. 778, ed. KUSTER.

2) Cf. VIRGIL. *Aeneid.* IX. 616.

3) In *Thesauro*, p. 482.

potius cum Hitzigio ita intelligenda, ut simul transitum faciant ad sequentia.

Vs. 5. Propheta jam non amplius tantum describit, sed particeps fit doloris, quem enarrat; quae misericordia etiam alibi apud Prophetas occurrit, cf. c. XVI: 11, XXI: 3, 4, XXII: 5, Micha I: 8, Jer. XXIII: 9, XLVIII: 39. Pro לְבִי Graeci fortasse legerunt לְבוֹ, vertentes ἡ καρδία τῆς Μωαβιτιδος βοῶ, quam lectionem secuti sunt Lowth, Michaëlis, Doederlein, quos jam refutavit Dathius. Ceterum, ut Gesenius monet, verbum זָעַק h. l. et loco parallelo Jer. XLVIII: 31, cum ל construitur, alibi על ple- rumque usurpatur.

בְּרִיחָה. Alii aliter hoc verbum legerunt et explicuerunt, Hieronymus enim vertit *vectes*, qua significatione sane בְּרִיחִים occurrunt Exod. XXVI: 26, Ps. CVII: 16. Qui eum tamen sequuti sunt, diverso modo illud explicuerunt. Nonnulli enim intelligunt: *viros fortes, milites*, qui tanquam vectes portas urbium tuentur; alii contra, ut Junius, *clausuras, munitiones*, vid. Amos I: 5. Graeci vertunt ἐν ἀστῆ, legentes fortasse בְּרָה. Michaëlis 1) denique putat רִיחָה esse nomen urbis Jerichuntis, quam eo tempore a Moabitis occupatam fuisse censet. Si *vectes* veritas et de fortibus, principibus viris intelligas, durior est ellipsis verbi fugiendi, quare recentiores plurimi verterunt *fugientes* cum Chald. Saād. et Kimchio ut בְּרִיחָה sit a forma בְּרִיחָ.

בְּבִנֵי יַעֲלֶה-בוֹ, Graeci, qui saepe alium textum, quam quo nos utimur Masorethico, sequuti sunt, etiam h. l. le-

1) J. D. MICHAËLIS, *Biblioth. Orient.* T. XIV. App. p. 5, 6.

gisse videntur **בְּךָ יַעֲלוּ**, nam vertunt *πρός σε ἀναβήσονται*. Contra J. D. Michaëlis pro **בו** legendum putat **בְּכִי**, ex loco parallelo Jerem. XLVIII: 5, quod vertit: „Weinen erhebt sich über Weinen.” Attamen nulla est causa, cur deseramus lectionem receptam, idque eo minus, si, ut Hitzig cum Maurero monuit, Jeremias **בְּכִי** pro **בו** posuerit propter sequens **כִּי**. Recentiores igitur omnes vulgatam tuentur. Ceterum illud duplex **כִּי**, nisi affirmative sumatur, erit referendum ad priora, causamque reddit, quare cor Prophetæ lamentetur.

זַעֲקַת-שָׁבֵר est *clamor calamitatis*, qualem de ruina **שָׁבֵר** tollunt. Knobel *clamor de calamitate* explicat, qua jam affecti sunt, Meier cum Gesenio aliisque, *clamor calamitosus*; cf. Hitzig ad XXII: 5. Revera clamorem vehementem, anxium notare videtur de ruina et interitu, de quo saepius **שָׁבֵר** usurpatur ¹⁾.

Vs. 6. Hic versus, ut Hitzig recte monet, per duo hemistichia, causam et naturam fugae et ejulationis indicat. Non tantum fugiunt, sed singuli sua secum undique ferunt, patriam relinquentes, cum omnibus, quae per meliora tempora collegerint, ne ab hostibus deripiantur. Graphice omnino his versibus fuga depingitur.

Est vero **מִשְׁמוֹת** non cum Gesenio per abstractum pro concreto explicandum, sed potius ut Propheta gravius exprimeret totam devastationem, quum non pro certo constitui possit, utrum hic sermo sit de devastatione per hostilem impetum, quum hostes fontes obstruxerint, quae Hitzigii

1) Vid. ll. ap. Gesenium in *Thes.* p. 1358.

Pialmiique est sententia ¹⁾, an vero de calamitate e fuga ncolarum orta, nam utrumque significare posse videntur haec verba, cf. 2 Reg. III: 19, 25, Jes. XIX: 5 seqq., XXIV: 4, 7, IX: 5. Apud Jer. XLVIII: 34 legitur **לְמִשְׁמֹת**.

Pulchra nunc sequitur oppositio. **רִצִּיר** enim est gramen viridum, aptum pabulo pecoris, quod facile arescit, quum careat aqua; **רִשָּׁא** vero est herba tenuis, tenera, quae tota periit, **בְּלָה**, sub pedibus hostium vastantium. Gesenius ex Gen. I: 11, 12, Prov. XXVII: 25 colligit **רִשָּׁא** usurpari praecipue de gramine, quod semine (saltem conspicuo) careat, herbisque tenuioribus, quales in agris sponte et sine semine nasci credebantur, bestiis magis quam hominibus cibum praebiturae, **עֵשֶׂב**, vero, *herba virens*, olera hominibus pro cibo assignantur.

יֶרֶק לֹא הָיָה, hic sane non possumus non assentiri Drechslero, quum animadvertat, quam pulchre Propheta procedat, nunc ultimo loco **יֶרֶק** ponens, ut ostendat nil viridum superesse, nullum superesse pristinae fertilitatis Moabiticae indicium.

Vs. 7. **עַל-בֵּן** non ad proximum versum referendum, nam tum fuga locum habere videretur, quia nihil pabuli remanserat hominibus aut bestiis, sed potius ad superiora, ad hostium devastationem, vel potius ad omnia, quae hucusque Propheta retulerat. **יְתָרָה אֲשֶׁר עָשָׂה** pro **יְתָרָה עָשָׂה**.

Verbum **יְתָרָה**, hic et Jer. XLVIII: 36 occurrens, idem est ac **יָתַר** Psalm. XVII: 14, notatque id quod reliquum est, quod superest. Dubitatur vero quo referendum sit

1) Cf. ABULF. *hist. anteisl.* p. 84.

verbum עֲשֵׂה. Vitringa aliique de hostibus cogitarunt, alii de Moabitis, quod potius sequendum, quia, Gesenio recte monente, verbi עֲשֵׂה usui magis est accommodatum, quod quidem saepius *acquirere, comparare* notat, ut קָנָה, e. c. Gen. XII: 5. XXX: 30. Deut. VIII: 17, 18, vix vero cum Aurivillio verti potest *reliquum, quod fecerat hostis*, quo sensu non occurrit.

וּפְקָדָתָם, Aurivillius putavit פְּקָדָה significare *rem quamlibet, fugientibus sub oculos cadentem*, sed פְּקָדָה, quod proprie *lustrationem* notat, de cura quoque et providentia Dei usurpatur, Job X: 12, ubi Schultens, p. 274 monet, etiam idem significare ac פְּקָדוֹן *depositum*, Gen. XLI: 36, nempe *id quod custoditur*, quae significatio nostro loco aptissima est. Sic non multum differt a עֲתִידוֹת c. X: 13. Hitzig vero putat opes, quarum mentio h. l. fit, pro maxima parte constitisse frumento ex Jerem. XLI: 8 et narratione peregrinatorum, qui referunt in his regionibus saepe frumentum per decem annos in cellis subterraneis conservari. Suffixum vero in יִשְׂאוּם referendum ad יִתְּרָה et פְּקָדָה, quae praecedunt. Illi vero, qui asportant, non sunt hostes uti nonnulli putarunt, in his Palmius, nam quid hostes faciant, h. l. non describitur, sed sunt Moabitae fugientes. Porro monet Drechsler hic magis migrationem, quam fugam populi depingi, quasi spem omnem in regionem suam devastatam revertendi abjecerint. Huc denique Meier refert, quae de Moabitis tanquam volucribus nido expulsis et vagantibus c. XVI: 2, dicuntur, qui propterea illum versum cum hoc versu jungendum putat.

Vs. 8. Hoc versu, ut monuit Knobel, nova describi-

tur causa fugae vs. 5 memoratae, nisi mavis dicere כִּי affirmative sumendum, ita ut ipsa fuga describatur ulterius: omnia clamore resonant et ejulatione eorum, qui sua asportantes in fugam se proripiunt.

הַקִּיפָה vero notat *circumdare*, eamque significationem h. l. tuentur Drechsler aliique. Fortasse tamen praestat redire ad percutiendi, contundendi notionem, quae verbo inest, ut indicetur clamorem resonare per fines regionis et quasi contundere fines. גְּבוּל, enim est terminus, quo regio a regione distinguitur, ejusque quasi margo; si igitur ad terminos usque clamor pertingit, eosque contundit, nulla jam regionis pars superest, qua non audiatur. Hoc nunc repetit gravius duo loca ad terminos sita nominando. Repetitio igitur verbi יִלְלָתָהּ significationem auget, ut haec etiam invenitur Gen. XLIX:22. Exod. XV:6 hoc cap. vs. 1, c. XVI:7, LIII:7, Jud. V:12, quae satis docent nullam esse causam, cur cum Lowthio posterius יִלְלָתָהּ, aut cum Koppio prius expungamus, quia Graeci alterum tantum posuerint. Ceterum in multis libris scribitur יִלְלָתָהּ sine mappik, quod Aurivillius praetulit, sed recte Gesenius monet, saepius in codd. hoc signum negligi, ubi tamen הַטָּ pro Pronom. suffixo habenda est, ut Exod. II:3, IX:18, Amos I:11, Jes. XXI:2. Praeterea omnes versiones sic h. l. הַטָּ acceperunt; quod suffixum respicit, ut Knobel monet, ad gentem Moabiticam, non vero ad זַעֲקָה.

Vs. 9. Denique Propheta causam denuo fugae non tantum repetit, sed etiam summa vi auctorem cladis indicat, ipsum Deum, qui hanc cladem Moabitis denuntiat, qui magna et miranda iis faciet, qui hostem iis immittet ipse.

Propterea clades est tam magna, omneque deficit remedium nec resistere poterunt.

נוֹסְפוֹת Knobel, Gesenius, Maurer, Hendewerk, alii Vulgatae assentiuntur vertenti *additamenta*. Grotius interpretatus est; *novas dabo causas, cur is fluvius merito ita vocetur*, ut respiciatur ad nomen דִּימוֹן, alludens ad דָם. Alii intellexerunt de aquarum incremento, ut Palmius. Prima interpretatio praeferenda est; nam Propheta concise simul et poetice expressit, non hoc tantum Deum effecturum, ut a sanguine rubeat Dibon, jam Dimon dicendus, sed se alia nova additurum, quae quidem deinde indicantur, nempe iis, qui effugerint, *leonem imittet*, iisque qui in terra supermanserint.

אֲרִיָּה, hoc nomine Vitranga Nebucadnezareem indicari putat, eodem nomine dictum etiam Jer. IV:7. Aurivillius Moabum ita appellari censet; quae explicatio est sane longius petita. Hostilem vero regem vel potius hostes universe per אֲרִיָּה significari, est satis manifestum. Cf. Levit. XXVI:22, Jer. V:6, XV:3.

CAPUT XVI.

Vs. 1. Nova nunc incipit periodus. Quid faciendum in summâ omnium trepidatione, ut salutem sibi quaerant? Et statim quidem iis suadet Propheta, ut a Judaeis nunc auxilium petant, seque, tributum ferentes, cum iis conjugant. Umbreit et Knobel tamen putant verba esse ipsorum Moabitarum, quos poenituerit suae pristinae superbiae, quod minus placet. Hitzig verba שְׁלַח-כָּר,

Edomitis tribuit, et quae vs. 3 leguntur, tanquam verba Moabitarum intelligit, qui obtemperaverint consilio, sibi dato. Pro כַּר nonnulli codices, ut et Syrus, habent כַּר ac si iis Propheta suaderet, ut כַּר *filium*, filium regis Moabitici mitterent, auxilium petendi causa; quam explicationem Lowth, Koppius, Eichhorn aliique tuiti sunt. Quum tamen notum sit, Moabitas Davidi tributum solvisse, 2 Sam. VIII:2, sed postea hoc tributum recusasse, 2 Reg. III:5, et praeterea terra Moabitica abundaret pecudibus, sane non est quod lectionem mutemus, quam et Rosenmüller, Gesenius, Umbreit, Hitzig, aliique retinuerunt, et ante eos etiam Vitringa. Nec faciendum cum Hoheiselio ¹⁾, qui missionem agni explicat e more veterum agnum mittendi, quum bellum incepturi essent ²⁾, ad bellum igitur indicendum, sed, quum Gesenius recte moneat, nullum esse hujus moris vestigium apud Hebraeos, etsi in usu apud Athenienses fuit, uti ex Hesychio efficitur, potius cum Gesenio, Drechslero aliisque, כַּר collective sumendum est, tanquam tributum, quod regibus Judae jam antiquitus solverant.

מוֹשֶׁל-אֶרֶץ Lutherus et Rosenmüllerus per vocativum explicant, ut ita reges Moabitici intelligantur, quos, infestos semper Judaeis, 2 Reg. XIII:20, Jes. XXV:10, Zeph. II:8, nunc irrideat Propheta. Potius pendent illa verba a כַּר, ut sit tributum, quod solvendum domino terrae, quo nomine rex Judaeorum significatur, cui Moa-

1) HOHEISELIUS, *Observatt. philologico-exeget.* p. 125.

2) Cf. DIOGENIANUS, *Proverb. Centur.* II, n°. 69, p. 197 et MICHAËLIS APOSTOLII *Proverbia*, Centur. IV, n°. 45, p. 47.

bitae tributum solverant, sed a quo defecerant, cf. supra p. 20. Regem vero Hendewerk, ex sua sententia de aetate editi oraculi, intelligit Hiskiam. Alii de rege Moabitico cogitant, uti Palmius, ut sit ejus tributum. Rex Judaeorum vero hoc loco nominatur, paulo superbius, ut Gesenius vult, *dominator terrae* Moabiticae, vel quia nonnulla loca, quae antea in ditione Judaeorum fuerant, nunc Moabitae occupaverant, vel potius, quia Moabitae illi tributum solverant, illi debitum esset tributum. Hitzig vero et Maurer per ארץ intelligunt Idumaeam, quae tum regi Judae parebat, devictam ab Amasja, 2 Reg. XIV: 7. Non vero, ut recte animadvertit Drechsler, de rege decem tribuum cogitandum. Quia vero e Sela mittere debebant, id debebat mitti per desertum Judae. Alia via iis erat per hostes praecclusa.

Vs. 2. Causa, quare hoc suadeat Propheta, erat instans fuga hostiumque incursio, qua brevi, avium instar, quas nido expuleris, asylum quaerere deberent. Hendewerk vero hunc versum ita cum praecedente cohaerere putat, ut quae hoc versu dicuntur, oriantur ex neglecto consilio Moabitis dato, ut ita explicandum sit: „Nolitis mittere agnos, igitur” etc. Ceterum haec comparatio fugientium cum avibus vagantibus et alibi invenitur, Ps. XI: 4, Proverb. XXVII: 8, Jes. X: 14, Nah. III: 17.

קן משלה, *nidus excussus*, Gesenius et Maurer putant, h. l. et Deut. XXXII: 11, קן indicare pullos avium, qui in nidis sunt, et expelluntur, quo tamen nec h. l. nec ibi opus videtur. Haec enim sibi apposuit קן משלה et עוף נורד praegnanter, quia aves vagantur, ubi nidus in terram

dejicitur, excutitur, atque ita nunc, urbibus captis et de-
letis, vagantur incolae.

בְּנוֹת מוֹאָב Hieronymus, Rosenmüllerus, Knobel et
Hitzig intelligunt de ipsis urbibus, vel potius pagis et
vicis Moabitarum, ut alibi haec locutio interdum usur-
patur, e. c. Num. XXI: 25, Jos. XV: 45, fortasse etiam
Ps. XLVIII: 12, nostro tamen loco **בְּנוֹת מוֹאָב** potius de
incolis, de populo Moabi explicandum esse jam monuit
Vitringa, quem hac in re secuti sunt Umbreit, Gesenius,
Drechsler et Hendewerk, qui addit saepe totum popu-
lum sic feminae instar proponi, idque eo facilius, quia
saepe natio sub imagine feminae depingitur, cuius rei
multa affert exempla, e. c. Nah. III: 4—6, et Jes.
XXIII: 12, 16, ubi de Nineve et de Tyro sermo est,
tanquam de meretrice, cf. Jes. XLVII: 1—8, L: 7,
LXVI: 8—11, Jer. XLVI: 11, Thren. IV: 22, Ezech.
XXIII: 2—22, Hos. II: 2, Psalm. XLVIII: 12. Optime
tamen verba, quibus utitur Propheta de avibus vaganti-
bus, conveniunt cum ea interpretatione verbi **בְּנוֹת**, quae
in propria significatione consistit, ut de filiabus et mulie-
ribus Moabiticis intelligamus, quae in primis, trementes et
vagantes, trans Arnonem aufugiunt.

מְעַבְרוֹת, *vada*, Ewaldus quidem accepit poetice positum
de incolis apud Arnonem habitantibus, sed alii aptius de
loco intelligunt, ubi vagantur filiae Moabi, nempe ad vada
Arnonis, ut sic aufugiant.

Vs. 3. Non eodem modo interpretes hunc versum et
duos sequentes explicuerunt. Etenim alii quidem haec
acceperunt tanquam consilium, a Propheta Moabitis datum,

ut non tantum tributum solverent, sed benevolentiam etiam et fide eorum colerent amicitiam, a quibus solis auxilium sperare possent, ita ut simul oblique eos increparet, qui non semper ita egissent; ita Vitringa, Palmius quoque et nunc Drechsler. Alii his verbis mandatum contineri putarunt, quod legatis Moabiticis datum proponeretur, ut his verbis a Judaeorum rege peterent auxilium. Alii vero iique plures numero, ut J. D. Michaëlis, Lowth, H. E. G. Paulus, Eichhorn, Ewald, Meier, Gesenius, Rosenmüller, Maurer, Hitzig, Knobel, Hendewerk, Umbreit, ita explicuerunt, ut vs. 3—5 legatos Moabitarum mandatum, coram principibus Judaeorum, eloquentes audiamus, ipsosque Moabitas auxilium implorantes inveniamus. Si meam mihi opinionem proferre liceat, Prophetam, qui iis consilium dederat, ut a Judaeis peterent tutamen, nunc sibi in mentem revocare putarem, quomodo ante similiter Judaei apud Moabitas asylum petiissent, quod superbe iis fuisset negatum, adeo ut haec ipsa clades jam superbiae istius fuerit poena, quam nec amplius, tributum mittentes evitare possent. Refert ipsa Judaeorum verba, quibus tum usi fuerint, quasi eos praesens denuo audiat, et suam mox vs. 6 orationem ita convertit, acsi inter ipsos fuisset, qui tum auxilium Moabitarum imploraverant. Haec enim explicatio optime ipsis verbis convenire videtur, cf. quae supra p. 43 diximus. Quibus nunc hoc addendum, aliorum opinioni obstare ipsam orationem, quae ad Moabitas directa, eos exhortaretur ad auxilium et asylum praestandum, quo tempore ipsi ab hostibus oppressi, in fugam conversi, summa clade affecti essent, adeoque aliorum deberent invocare benevolentiam, quod minus aptum videtur. Si vero

verba illa Moabitis tribuas eorumve legatis, ea, quae vs. 4 et 5 de restitutione regni Judaici leguntur, aliena sunt ab eorum petitione. Praesens enim auxilium implorant, non futurum, non ab oppressis, post restituendis, sed a validis et fortibus. Nolumus tamen quidquam affirmare, videant alii, an nostra explicatio probabilis videatur.

In verbis **הִבִּיאוּ עֵצָה**, *adducite consilium*, Gesenius et Rosenmüllerus **לָנוּ** intelligunt, pro **הִבִּיאוּ** tamen Masorethae legendum monent **הִבִּיֵא** ut sit fem. sing. quod Vulg. et Syrus sequuntur. Ex Meieri opinione Sion esset, quam alloquerentur Moabitae. Putarem ad populum Moabitidis orationem esse directam. Qui vero haec verba a Propheta dicta habent, vertunt, ut Hieronymus: *ini consilium*, non nobis igitur, sed vobis ipsis consilium date.

עֲשׂוּ פְּלִילָה, *facite iudicium*. **פְּלִילָה** a **פָּלַל** *disjungere, discernere* significat, ut vult Hendewerk, decretum de vita vel morte, sed, secundum Drechslerum, id indicat auxilium et quidem activum s. interventionem, ita ut opponatur consilio, **עֵצָה**. Etiam Meierus de interventione armata intelligit, Hitzig vero putat, Moabitas tantum rogasse intercessionem, ut Judaei inter Moabitas eorumque hostes intercederent, nec sinnerent hos eorum fines transgredi, sicut Exod. XIV: 20. **מִלֶּאךְ הָאֱלֹהִים** dicitur se posuisse inter Aegyptios et Israëlitas. Ceterum iterum Masorethae legendum monent **עֲשֵׂי**.

Verba **שִׁיתִי כְּלִיל צֶלֶךְ בְּתוֹךְ צַהָרִים**, *pone tanquam noctu umbram tuam in media meridie*, imaginem continent Orientalibus usitatissimam, ubi umbra, quae ab aestu solis defendit, saepissime auxilii infelicibus et inopibus praestiti imago habetur.

שִׁיתִי femininam formam habet, ut monet Drechsler,

quia populus Moabi, tanquam femina proponitur. — צַל
 aliis V. T. locis saepe quoque exprimit ea, quae caduca
 et fluxa sunt, ut Job VIII: 9, XVII: 7, Ps. CII: 12,
 apud Jesaiam vero semper habet notionem *auxiliandi* et
recreandi, ut c. IV: 6, XXV: 4, XXX: 2, 3, XXXII: 2,
 uti etiam h. l., et saepe apud alios quoque haec imago occur-
 rit e. c. Gen. XIX: 8, Ps. XVII: 8, Ps. CXXI: 6, Apoc. VII:
 16, 1 Petr. IV: 12. — Hendewerk, secutus Ewaldum, expli-
 cat dualem צַהֲרִים, quatenus meridies constet duabus quasi
 partibus, ex tempore ante et statim post quam sol in cul-
 mine coeli steterit. Gesenius tamen hoc improbens intelligit
 lumen duplex i. e. splendidissimum. Hitzig autem כְּתוֹךְ
 צַהֲרִים conjungit cum כְּלִיל, non cum שִׁיתִי. Jam directis
 verbis utitur Propheta, pergens: סִתְּרֵי נִדְחִים נִוֶּרֶר אֶל-תְּגִלִּי,
 quibus Propheta rogat, ut abscondant eos, qui nondum
 latebras invenerint, eos vero, qui jam in latebris sint,
 ne prodant; גִּלָּה similiter occurrit Jer. XLIX: 10, Prov.
 XI: 13. Meier non, sicut Knobel, de proditione vult
 cogitari, sed potius de auxilio negando. Vitringa et Drechs-
 ler h. l. monent, Israëlitas saepius refugium quaesivisse
 in terra Moabitica, inspicias e. c. Ruth I: 1. 1 Sam.
 XXII: 3, 4, cf. Jer. XL: 11.

Vs. 4. Per ipsam iterationem rogationis significatur sum-
 ma necessitas, qua rogantes et precantes premuntur, eo-
 rumque vehemens auxilii desiderium, et eo quidem gravior
 est et minus ignoscenda superbia, qua hoc negatum fuit.
 Propterea quoque Jesaias verbis cum delectu usus est.
 Verbum גִּוֶּר notat *peregrinari*, *peregrini instar versari*, hinc
 יִגֹּוּרוּ בְּךָ נִדְחֵי מוֹאָב, *versari liceat apud te profugis meis*,

o Moab! Interpretes, qui haec verba adscribunt Moabitibus, aut, uti Gesenius, Rosenmüllerus, Hendewerk, de Wette puncta non mutant, et verba נִרְחִי מוֹאֵב sic jungunt ut significant: „*profugi mei, Moabi,*” aut נִרְחִי habent antiquam terminationem pluralem in statu constructo, ut Maurer, aut denique, ut Hitzig, Knobel, Meier, Ewald, Umbreit, praeuntibus LXX, Chaldaeo, Syro, legunt נִרְחִי, ut sint: „*profugi Moabi.*” Vitringa, Palmius et Drechsler verba retinent et iis quoque מוֹאֵב est vocativus. נִרְחִי *expulsum, profugum* notat quoque XXVII:13, Jer. XXX:17, XLIX:36.

In sequentibus שׁוֹרֵר est *oppressor, invasor*, qui subito invadit et opprimit et depraedatur, cf. c. XXI:2, XXXIII:1.

Nunc causa additur, quare facile et tuto iis auxilium praestari possit. Illi enim, qui nunc oppressi ita opem implorant, certo sciunt brevi post se ab oppressoribus liberatum iri, feliciora sibi futura tempora, ipsorum regnum tandem restitutum iri. Drechsler putat respici ad tempus, quando omnes victi erunt inimici et regnum gloriosum Judaeorum condetur, cf. IX:3—6. Tria vero membra pendent a בִּי et parallela sunt, non inter se conjuncta, ut etiam alibi occurrunt. Aliter tamen Hitzig, cui magis placet, בִּי indicare aliquid, quod fieri possit, et haec constituere proodosin, sequente apodosi vs. 5, quod vix cum natura particulae בִּי convenit. Utitur vero praeteritis תָּמוּ, בָּלָה, אָפַס, ut indicet certe hoc eventurum, ut licet futurum etiam nunc, jam proponi possit ac si factum esset, cf. V:13, IX:12.

הַמִּץ, Potius *oppressor* vertendum est quam *oppressio*, quum articulus appositus sit; derivatur a מוֹץ *exprimere*,

et proprie igitur significat *emunctorem*, Chaldaeus vertit, מְעִיקָא, *hostis*, cf. Prov. XXX: 33.

רָמֹס, pro *hostibus ferocibus* collective hic positum, vid. c. V: 23, XVII: 13. Haec constructio singularis nominis cum verbo plurativo numero in primis apud participia invenitur, ut Ps. LXVIII: 31; nec tamen tantum, e. c. Jes. III: 10. Idem fere invenitur Jer. XXIX: 20. — תָּמוּ vero notat *finitus est, cessavit*, ut Deut. II: 16, Psalm. IX: 7. Si vero haec verba Judaeis tribuantur, auxilium implorantibus, cogitavit scriptor in primis de Rezino et Pekacho, qui id temporis Judaeos oppresserant, atque tum verba מִן־הָאָרֶץ de terra Judaica accipienda sunt et conjungenda cum תָּמוּ; vid. XXIX: 20.

Vs. 5. Coccejus quondam, quae hoc versu occurrunt, typice quidem regnum Hiskiae et Maccabaeorum indicare putavit, mystice vero regnum Jesu Christi; quod genus interpretandi Vitringa, etsi illud non prorsus rejicit, tamen professus est, sibi nimis vagum videri et incerta certis miscens. Umbreit quoque putavit hoc loco quodammodo respici ad expectationem Messiae. Multo aliter Ewald, qui putat, Moabitas hanc afferre causam, quare nunc foedus inire velint cum Judaeis, quia scilicet bonus Princeps iis nunc praesit, cum antea perversus regnasset, quocum nil sibi commune esse voluissent, qua in re jam ostenderent superbiam suam; cui eatenus assentitur Meier, ut putet Moabitas nunc Uziam regem laudare, rejicere vero, idque jure, timidos, qui eum praecesserant reges. Knobel ita eos loqui censet, ut benevolentiam captent; Gesenius, Rosenmüller, Hitzig et Maurer haec de felicitate

et fortuna intelligunt, quae Judaeis contingeret, si Moabitibus opitularentur; ita etiam Hendewerk, qui monet hac in re cum hoc loco comparari posse 2 Sam. VII:12, 13, 1 Reg. IX:5, 1 Chron. XVIII:14, XXIII:10. Ceterum illi quoque videtur Hiskia significari, et ex iis, quae leguntur Ps. LXXXIX:15, de throno Jehovae, ut et e collatione huius loci cum c. XI:4, 5, etiam ille concludit, nos in his verbis revera aliquo modo spem et expectationem aevi messianici expressam invenire. Et revera, si haec verba tanquam a Judaeis prolata accipiamus, videtur Propheta iis spem et expectationem indicare voluisse, quae apud eos, ubi summis etiam malis premebantur, supererat ob divina promissa melioris aevi futaraeque restitutionis regni sub rege, e stirpe Davidica oriundo.

וְהוּכַן בְּחַסְדֵּךָ כִּסֵּא. *Confirmabitur per clementiam thronus* cf. 1 Reg. II:45. Drechsler putat **וְהוּכַן** et **כִּסֵּא** respicere ad IX:6, **חַסְדֵּךָ** vero varie explicatur. Etenim Knobel intelligit de amore populi, 2 Sam. III:8, XVI:17, Hitzig potius de clementia, et ea quidem, quam ostenderent Judaei erga Moabitas, nam **בְּחַסְדֵּךָ** de ipsa illa benevolentia accipiendum esse monet, quam nunc implorent; coll. Micha VI:8, Hos. VI:6, 2 Sam. X:2. Rosenmüllerus intelligit de clementia illius regis, qui insidebit throno, ad quam sententiam probandam provocat ad Prov. XX:25 et Ps. LXXXIX:15, ubi virtutes Dei, qui tanquam rex proponitur, recensentur, cf. Jer. IX:24, tum **חַסְדֵּךָ** absolute h. l. usurpatum, referri commode non posse putat, nisi ad personam, de qua agitur, nam „si de gratia et clementia Dei esset sermo, vates haud dubie scripsisset **בְּחַסְדֵּךָ יְהוָה** s. **בְּחַסְדֵּךָ אֱלֹהִים**.” Contra Drechsler proprie de gratia divina in-

telligit, per quam thronus constituatur, cui sententiae favere videntur loci 2 Sam. VII:15, Jes. LV:3, Ps. LXXXIX:34. Idem vero putat illum, qui throno insideat, esse notum illum regem pacis, ex c. IX:5, XI:1—5. Meier autem injuriâ, ut probet, Prophetam narrare, quae locum jam olim habuerant, affirmat haec perfecta minime ad id, quod etiam nunc futurum est, referri posse, nam potius ea adhibuit scriptor, ut certam spem et expectationem loquentium indicaret, qui futura, quasi jam accidissent, proponunt, cf. Roordae *Gramm.* § 356, 399.

אֱמֶת a Rosenmüllero, Meiero et Drechslero vertitur „fides,” integritas animi, studium veritatis, quod apparet in moribus, religiositate et in dictis factisque omnibus, quo sensu etiam regi Hiskiae tribuitur, 2 Reg. XX:3, 2 Chron. XXXI:20, ut quoque *gratia* et *fides* conjunguntur Ps. LI:8, LXXXIX:15. Hitzig tamen et Knobel vertunt: *cum firmitate et stabilitate, perpetuo, sine fine*, provocantes ad c. XXXIX:8 et Jer. XIV:13; Hendewerk utrumque conjungit, monens, h. l. indicari praestantiam moralem, qua cernitur dignitas regis, quacum conjuncta est notio perpetuitatis et firmitatis, quaeque jam significatur huius versus initio per **רוֹכֵן**, *firmatus, stabilitus est*.

בְּאֶהָל דָּוִד. *In tentorio Davidis*. Knobel intelligit haec de domo praefecti Idumaeae, successoris illius praefecti, quem praeposuisset David, postquam Idumaeam sibi subjecerat, 2 Sam. VIII:14; praefectum enim ibi praefuisse tempore Josaphati, legitur 1 Reg. XXII:48, cuius tamen filio Joram regnante, Idumaea a Judaeis defecit et suum nacta est denuo regem, 2 Reg. VIII:20, postea etiam per aliquod tempus in Judaeorum ditione fuisse

videtur, sed saltem post invasionem Syrorum et Israëli-
tarum Judaei non amplius Idumaeam sibi subjectam ha-
buerunt, 2 Reg. XIV: 7 seqq., XVI: 6, 2 Chr. XXVIII:
17. Haec tamen Knobeli sententiae non obstant, qui nos-
trum oraculum adscripsit scriptori vetustiori, qui illud edi-
derit, quum Edomitae Judaeis essent subjecti. Attamen
jam monuit Meier, ipsa verba ei obstare, nam *sedere
in throno* de praefecto dici non potuit. Ipse Meier, cum
Gesenio, Rosenmüllero aliisque, intelligit arcem Davidicam
Hierosolymis, ut sit pro **בֵּית דָּוִד**, nomine ducto ex me-
moria vitae pastoriciae, cui gens Davidis operam dedit
aliquando, cf. 1 Reg. VIII:66, Ps. CXXXII:3, Am. IX:11.
Utuntur vero iis verbis **בְּאַהֲלֵי דָּוִד**, quia certo confidunt ex
gente Davidis nasciturum, ejus locum occupaturum, qui
feliciora tempora Judaeis adducet, qui aliquando, caput
ejus gentis, in ipsius tentorio iis praeerit.

Rex vero ille **שֹׁפֵט** nominatur, *judicare* enim praecipuum
officium regis erat, vide 1 Sam. VIII: 5, ubi populus
regem desiderat, qui sibi jus dicat. Hinc saepissime ob
justitiam quoque reges laudantur apud Hebraeos, cf. Jes.
XI: 4, atque flectere jus inter gravissima peccata refertur.
Hoc vero loco rex judicis instar sedens in solio regio
proponitur, qui querelas subditorum audiat iisque jus dicat.
Perperam igitur Knobel ex hoc verbo praefecti notionem
derivat.

Vocatur porro: **דָּרֵשׁ מִשְׁפָּט**, *et persequens judicium*,
ut significetur, eum non tantum judicare, sed etiam ante-
quam judicet, causas inquirere, ut sic jus investiget, si-
mulque inquireat, utrum forte et alii sint, qui justitiã indi-
geant. — Vocatur denique **וּמְדַר צְדָקָה**, *festimans ad justitiam*,

quia non modo omnibus jus dicit, sed etiam hoc facit statim, et continuo illud exsequatur, cf. Prov. XX: 28.

Vs. 6. Judaei, auxilium quum ipsi a Moabitis petissent, repulsam tulerant. Superbe iis negatum fuit omne auxilium. Hoc nunc in memoriam Propheta revocat, causam sic cladis Moabiticae simul indicans, quatenus haec superbia, hoc odium in Judaeos effecit, ut nunc de iis poenam Deus exigeret. Alii haec verba Judaeis, alii vero Deo, vel ipsi Prophetae tribuunt; superbia vero Moabitarum secundum Ewaldum se prodidit ipsis verbis praecedentibus, quibus Moabitae auxilium rogassent. Hitzig, Knobel, Meier, Rosenmüller aliique contra putant, Judaeos quoque illam superbiam expertos fuisse, aliquando ipsi in calamitate versantes. Ad superiora tamen respici, videtur indicare sequens **שמענו**, *audivimus*, vel, secundum Meierum, *experti sumus* sive *cognovimus*, quod ceteroquin non habet, quo referatur. Ceterum **גאון** *fastus* Moabi etiam memoratur, c. XXV:11, Zeph. II: 8, Jer. XLVIII:7.

גא pro **גאה**. c. II:12, Jer. XLVIII: 29, Hitzig, deficiente articulo, supplere vult **אשר**; Drechsler tamen tanquam appositionem conjungit cum **גאון-מואב**. Meier pro adjectivo habet, quod refert ad Moabum, sed Knobel potius ad **גאון**, quod praefendum videtur.

Variis verbis **גאותו וגאונו ועברתו**, Propheta petulantiam Moabitarum describit. **עברה** quoque hoc loco non est *ira* ut c. IX:18, XIII:9, 13, XIV:6, X:6, sed potius *superbia*, *fastus*, coll. Ps. VII:7, Jer. XLVIII:30.

לא-כן. *Non recta* i. e. *vana*, **לא** enim, ut Latinorum *haud*, substantivis additum usurpatur, ut contrarium indice.

tur 1), vid. Ezech. XX:25. Jer. V:7. In primis saepius cum כֵּן jungitur, ut *non rectum* i. e. vanum indicet, Prov. XV:7, Jer. XXIII:10, 2 Reg. VII:9. Knobel haec verba per appositionem explicat, Drechslerus contra melius novam periodum constituere putat.

Vana sunt Moabitarum בְּרִיִּי, *falsiloquia*, c. XLIV:25, Job XI:3, Jer. XLVIII:30, Zeph. II:8—10. Henderwerk monet בְּרִים non esse *mendacia*, sed talia dicta sive commenta, quae veritatem excedunt, falsa, cf. Schultens ad Jobum, p. 286. Illa autem falsiloquia erant ipsa illa verba, quibus nunc Judaeorum amicitiam expetebant, tributum mittentes, quasi amicitiam eorum quaerentes, quum revera semper eos odio habuissent.

Vs. 7. Nunc Propheta redit ad cladem Moabitarum describendam, quam evitare frustra nunc tentarent, quam superbia sua et odio sibi pararant et, ut vs. 6 superbia Moabi, sic 7—12 eius humiliatio proponitur.

לְבֵן יִלֵּל מוֹאָב לְמוֹאָב, *Propterea* i. e. propter hanc superbiam, *ejulabit Moab de Moabo*. Hieronymus ל vertit *ad*, in Comm. addens: „id est, populus ad urbem vel metropolis ad provinciam.” Melius tamen intelligimus, ut ipsi de se lamententur, cf. Gen. XIX:24, Zach. XII:6, Jes. XIX:2.

כֻּלָּהּ יִלֵּל *cuncti ejulabunt* ut c. XV:3.

Pro לְאִשִּׁישֵׁי, Jer. XLVIII:36, אִנְשֵׁי. Quamobrem nonnulli cum Chaldaeo sumunt de *viris* s. *heroibus*, ut et

1) Vid. N. G. SCHROEDERUS, *Syntax. Reg.* XCIV, b. γ. ROORDA, *Gramm.* §. 576. GESENIUS, *Theo.* p. 734.

Stier¹⁾. Graecus: τοῖς κατοικοῦσι vertit, sed aliter Symmachus: τοῖς ἐϋφραϊνομένοις, quod secutus est Hieronymus; Gesenius vertit *fundamenta*, praeceuntibus Syro, Jarchio et Kimchio, existimantibus אֲשִׁישִׁים significatione non differre ab אֲשִׁיזֹת, Jer. L: 15, quod convenit cum Aramaeo אֲשִׁיא, *fundamenta*, Esr. IV: 12, V: 16. Fundamenta vero pro *ruinis* posita putant, quia domibus dirutis fundamenta tantum remanent, ut etiam, Jes. LVIII: 12, מוֹסְרִים, pro *ruinis* inveniuntur. Sic etiam Maurer, Palmius, Hitzig et Umbreit. Ewald vero, Knobel et Drechsler, ut jam Vitringa, non diversum אֲשִׁישִׁא habentes ab אֲשִׁישָׁה, verterunt *molas* coll. vs. 8, cujus nominis plurativus numerus etiam Hosea III: 1, est אֲשִׁישִׁים. Erant molae, quas parare ex uvis passis in certam formam constipatis solebant, et quibus cupediarum instar utebantur, quasque in sacrificiis idolorum offerebant. Prouti c. XV: 6, 7, defectum aquae descripserat, et pascuorum interitum, ita nunc vini vinearumque culturam brevi interituram monet Propheta, in totius Moabitidis depopulatione.

In verbis אֶךְ-נִכְּאִים, *prorsus percussi sunt*, אֶךְ proprie notat *non nisi, tantummodo*, ita ut nil non percussum supersit, et nullum spatium alii rei supermaneat, Deut. XVI: 15, Ps. LXXIII: 1, 13, Jes. XIX: 11. אֶךְ-נִכְּאִים vero plerumque a נִכְּאִ afflicti derivatur, quod נִכְּאִ scribitur Prov. XV: 13, XVII: 22, prouti et h. l. quidam codd. habent נִכְּאִים. Hitzig tamen derivat a נִכְּהָ *percussus*, cf. c. XLVI: 2. Palmius, Knobel aliique haec conjungunt per appositionem cum אֲשִׁישִׁים. Melius refertur ad Moabitas, ita ut supplere possis רוּחַ,

1) *Jesaias, nicht Pseudo-Jes.* p. 216. not.

et ita fere Drechsler, Rosenmüller, Gesenius, Meier. Sic verba effectum indicant, quem vinearum corruptio habuerit in animos Moabitarum. Pergit vero vates in eadem descriptione.

Vs. 8. **שָׂרְמוֹת**, *arva* h. l. de vineis, coll. Deut. XXXII: 32, dicuntur. Coniungitur vero cum verbo numero singulari, ut Habac. III: 17, quare Meier putat esse formam abstractam singularem. Proprie vero derivatur a **שָׂרַם** *circumcludere*, et significat igitur id, quod finibus circumdatum, inclusum est.

Majorem difficultatem habent verba **בְּעֵלֵי גוֹיִם הָלְמוּ שְׂרוּקֵיהָ**, quae Vitringa, Lowth, Maurer, Hitzig, Hendewerk ita explicuerunt, ut generosae palmites vitis inebriaverint dominos gentium, idque probat quoque Knobel. Attamen Palmius, Ewald, Rosenmüller, Gesenius ita explicant, ut *domini gentium* sit subjectum, *palmites* vero objectum, atque verbum **הָלַם** *contundendi*, *vastandi* significatione sumatur. Prioris interpretationis argumentum inde petunt, quod verbum **הָלַם** apud Jes. c. XXVIII: 1, etiam sensu inebriandi occurrat, ubi tamen **הַלּוּמֵי יַיִן** proprie *percussi vino* sunt, deinde putant ad laudem vini dictum esse, illud reges inebriare, Gen. XLIX: 20, adeoque h. l. sermonem esse de vino praestantissimo, quo in primis reges uterentur; Meier tamen recte monet, **שְׂרוּקֵי** non significare uvas ipsas, sed ramos, de quibus tantum dici potuit illos se extendere usque ad Jaëzer, quique tamen neminem inebriare possunt. Principes praeterea Moabitarum, qui ne soli quidem illud vinum bibebant, non commode **בְּעֵלֵי גוֹיִם** posse vocari.

Eandem imaginem nunc Propheta persequens, vini culturam et mercaturam vini florentem, magnae vitis late se extendentis imagine describit, quae excidetur. Ejus rami תַּעֲרֹ errabunt per desertum, scil. Arabiae, nam nihil habebunt rami, quo adhaerere possint. נִטְשׁוּ vero, ut Rosenmüller recte monere videtur, vertendum est *diffusae sunt*, quod melius hoc loco de *propaginibus* dicitur, quam *derelectae sunt*, vid. 2 Sam. V: 18, 22.

עָבְרוּ יָם; transeunt mare i. e., ex Meieri, Hendewerkii, Gesenii, Drechsleri opinione, mare mortuum, ut Ps. LXXX: 17 יָם mare mediterraneum significatur; Vitringa et Rosenmüller vero putant significari mare prope Jaëzer, quia Jeremia, c. XLVIII: 32, diserte nominavit יָם יַעֲזָר.

Vs. 9. Ob hanc cladem vinearum irreparabilem lugere pergit Propheta בְּבִכֵי יַעֲזָר, cum fletu Jaëzeris i. e. eodem fletu, quo deplorat interitum Jaezer urbis, nunc deplorat vitem Sibmae. Kimchius tamen בְּבִכֵי vult repetere et explicat: fleo simul cum civibus Jaëzeris. Ipsa magnitudo luctus ostendit magnitudinem cladis, de qua evitanda amplius sermo non est, quam tantum deplorare Propheta potest. Verbum אֲרִינֶיךָ est pro: אֲרִינֶיךָ fut. piël a רִינָה, irrigavit, cf. Jer. XXXI: 14. In sequentibus קִינֶיךָ dicitur de messe pomorum et fructuum, quae tempore auctumnali locum habet, c. XXVIII: 4, et hinc de ipsis fructibus, in primis de ficibus, 2 Sam. XVI: 1, Amos VIII: 1, 2, usurpatur. Hoc loco opponitur verbo קָצִיר, pro quo Jeremia, XLVIII: 32, habet בְּצִיר vindemia. Est messis frumenti, quae tempore vernali instituitur. Nomen הִיָּדֵד jubilum indicat, idque Hebraei usurpant et de jubilatione vindemia-

torum, Jer. XLVIII:33, XXV:30, et de clamoribus militum post victoriam, Jer. LI:14. Recte Vitringa locum exposuit, quem sequitur Gesenius: „Quo tempore expectaveras futurum esse, ut vindemiatores tui pro more laetis acclamationibus collecturi essent optatos fructus lectissimarum vitium; res longe aliter cecidit. Venerunt enim eo ipso tempore hostes, qui diripientes et conculcantes speratos praestantissimi generis fructus, aliud tibi longe accinuerunt הִירָד, alterius longe exclamationis genus. Ergo הִירָד irrui in *aestivos fructus tuos messemque tuam*, idem est, ac si dixisset, irruisse hostes direpturos, omnia conculcaturus, vastaturus.” Lusit igitur in ancipiti significatione verbi הִירָד, nec est cur cum Lowthio et Dathio legamus שָׂרַד, *vastator*, quod habetur Jer. XLVIII:32. Ceterum alii, uti Palmius, explicant *jubilatio cecidit*, i. e. *cessavit in vindemia tua et messe tua*, quod verbis minus congruit.

Vs. 10. Magnitudinem cladis exprimit, ea ipsa laetitiae florentisque vini culturae signa in memoriam revocans, quae nunc cessant. וְנֹאסַף, *et colligetur*, i. e. *auferetur*, quo verbo utens Propheta fortasse cogitavit de fructibus in messe colligendis et auferendis; Jeremias, XLVIII:33, forma feminina utitur, de masculina vero vid. Roordae *Gramm.* § 588. יִרְנֵן est species pual verbi יָרַן, *jubilare*, sed יִרְעֵעַ referendum ad רֹעַ. alii tamen a רָעַע derivant.

יֵין בִּיקָבִים, *vinum in torcularibus non erit tum*, uti antea, quum vineae florerent. Uvas enim לֹא יִדְרֹךְ הַרְרֹךְ, *non calcabit qui vinum calcat*. Ut Hendewerk monet, ita loqui solent Hebraei, ut verbum cum suo participio jungant, vid. e. c. שָׁמַע הַשְׁמִיעַ i. e. *auditur*.

Vs. 11. Recordatio ejus quod fuit, quodque nunc non erit amplius, denuo summa tristitia Prophetae animum perfundit, ita ut intus se affectum sentiat dolore simul et misericordia.

Nominat **כִּבְדֵי**, *viscera mea*, ut Job XXX:27, Jer. IV:19, XXXI:20, Thren. I:20, II:11, Jes. LXIII:15. Chaldaeus vero vertit: *Propterea viscera Moabitarum tanquam cithara sonabunt*, cf. c. XV:5. Ut cor, sive pectus dolore vel gaudio affici dicitur, ita quoque viscera, qua in re saepius utuntur verbo **רָמַמְ**, quod, proprie *fremuit* notans, tum de surdo gravique murmure nonnullorum animalium Jes. LIX:11, Ezech. VII:16, fluctuum, Jes. LI:15, magnaeque hominum multitudinis, Ps. XLVI:7, Jes. XXII:2, tum de susurro intestinorum, et hinc de animo quoque inquieto affectibusque agitato usurpatur, Ps. XLII:6, 12, Jer. IV:19¹). Sic hoc quoque loco utraque notio conjungitur. Jerem. XLVIII:36, propterea notionem soni gravioris luctus et doloris amplexus pro cithara posuit tibiam, quae lugentem sonum edat. Hoc vero loco **כְּנֹר** nominatur, quia, ut Gesenius et Hitzig monent, chordae ejus manu tactae fremunt, uti dolore et misericordia fremunt viscera.

Vs. 12. Denique Propheta id addit, quod gravissimum, hanc nimirum cladem esse inevitabilem, frustra quoque omnia tentaturos Moabitas, ut eam avertant. Sic simul redit eo, unda progressa fuit oratio, cf. XV:2, ad auxilium frustra a diis petitum, quod certe in calamitatibus est gravissi-

1) Cf. GESENIUS in *Thes.* p. 384.

mum, ut Hendewerk monet. Sic redire Prophetam ad ea, a quibus incepit, animadverterunt quoque Hitzig, Knobel, Drechsler, Meier, idque saepius apud Jesaiam invenitur. Ewald tamen hunc locum aliter intelligit, putans Moabitas, quum frustra a suis diis auxilium petiissent, venturos ad verum Deum, ut illum venerarentur, sed frustra, et quum apodosis videatur deesse, conjicit verba ex Jes. XLVIII : 13, huc transponenda **וּבוֹשׁ מוֹאָב מִכְמוֹשׁ**. Drechsler tamen hoc improbens, peculiarem in hac abrupta oratione vim esse existimat. Et ipsa verba Ewaldo obstare videntur: pronomen enim in **מִקְרָשׁוֹ** non nisi ad Moabum referri potest, cum mentio Dei nulla praecedat, **מִקְרָשׁ**, vero est omnis locus sacer, etiam idolis sacratus, Amos VII : 9, et verbum **הַתְּפִלָּל**, rarius quidem, sed tamen etiam de precibus ad idola usurpatur, Jes. XLIV : 17, XLV : 20. Possumus vero cum Gesenio, Maurero, Palmio aliisque verba **וְלֹא יוֹכַל** tanquam apodosin considerare.

Verbum **נִרְאָה** dicitur, ut c. I : 12, Exod. XXIII : 15, de homine ad Deum accedente, qui videtur, comparet coram Deo, **נִלְאָה** vero de eo, qui frustra laborando se defatigavit; plurimi interpretes hoc loco cogitant de molestis ceremoniis in cultu idolorum e. c. 1 Reg. XVIII : 26 sqq., quod tamen displicet Hendewerkio, qui inde explicat defatigationem, quia omnia frustra sunt. Potius de saepius repetita locorum sacrorum aditione ad preces repetendas intelligerem.

בְּמָה, Vitringa monet, Prophetam fortasse ararum altitudinem respexisse, quum ait, Moabitas *se conspiciendos daturus super aras*, sed **הַבְּמָה** est *collis*, locus editus, ubi sacrificare solebant.

Vs. 13. Hic et sequens versus continent Epilogum, quem Propheta postea addidit, quum jam id, quod de clade Moabitica praedixerat, intra breve tempus eventurum esset. Antea, מֵעַז, cf. 2 Sam. XV:34, tale exitium Moabitibus denuntiaverat, quod nimirum praecedenti oraculo continetur, ad quod respicit per verba וְהָהָרְבֵר, *hoc ipsum verbum*. Drechsler quidem censet, potius ea referenda esse ad antiquiora oracula de Moabitibus, quae ét in Pentateucho, Num. XXIV:17, occurrunt, ét alibi, Ps. LX:10, LXXXIII:7, Amos II:1 repetuntur, sed ei obstare videtur *cum* pron. dem. וְהָ, quod ad ea, quae proxime praecedunt, respiciens, vix referri possit ad ea, quae ne indicata quidem sunt in superioribus, *tum* oppositio inter מֵעַז et עֵתָה, quippe quae indicet, priora *antea*, sequentia *postea* prolata esse, atque adeo praecedens oraculum et sequentem epilogum sibi opponi.

Nunc brevi clades Moabitarum instat, בְּשָׁלֹשׁ שָׁנִים כְּשָׁנֵי שְׂכִיר, *intra tres annos, ut sunt anni mercenarii*, conf. XXI:16. Indicat ita Propheta tres annos recte computatos, tempus certum et praefixum; ut enim mercenarius tempus computat, quo peracto, mercedem accipiat, ita nunc tempus cladis praestitutum est. Minus recte igitur alii haec de brevi tempore indefinite acceperunt. Non vero indicant, tertio demum anno finiente cladem venturam, sed intra tres annos, ut certe non diutius sit moratura. In sequentibus Propheta sibi opponit נִקְלָה et כְּבוֹד, ut III:5, *levis fiet proprie gravitas, felicitas Moabi, qua nunc Moabitae populi numero et opibus et mercatura florent, idque quod reliquum erit, parvum erit, superstites erunt*

pauci numero et tenues viribus atque pauperes opibus. Ut jam diximus ante, non habemus apud historicos huius eventus descriptionem, sed probabiliter tempore Sanheribi Moabitas aggressi sunt Assyrii. Funditus tum quidem populus deletus non fuit, nec adeo terra sua expulsus, uti jam Jesaias hoc versu subindicated; fortasse adeo ne tanta quidem clades, quanta expectari potuisset, quod videtur patere ex repetitione oraculi a Jeremia facta. Sed Propheta totam futuram sortem Moabitarum uno oraculo complexus fuit, quae certe intra praefinitum tempus praeparari coepit, deinde vero ita evenit, ut ne nomen quidem gentis superfuerit, uti recte animadvertit Drechslerus, cf. Zeph. II: 8—11.

Pro viribus, quae de hoc oraculo monenda erant, collegimus, nec tamen discedere ab hoc argumento possumus, antequam animadverterimus artem, qua compositum sit, eiusque peculiarem pulchritudinem, in primis cum non defuerint, qui hanc illi deesse contenderent.

Primum igitur observamus, scriptorem nos statim summa vi in medias res rapere. Paucis gravibusque verbis totam cladem Moabitarum, ex improvise, noctu ingruentem, indicat; metropolis et arx regionis captae sunt et deletae, XVI: 1. Quid nunc facient aliorum locorum incolae, quae certe similiter munita non erant? Summa trepidatione illi, quibus hostes in primis imminet, ad loca sacra tendunt, deos suos invocant, ejulant, omnibusque locis, domi et foras, tristitiam suam et desperationem ostendunt; nullus locus querelis vacat, ita nemo est, cui

supersit animus. Porro artificiose Propheta diversorum locorum mentionem, *הוצות*, *גגות* et *רתבות* conjungit cum descriptione variorum signorum luctus, tristitiae, desperationis, qualia illa apud omnes incolas, pro diversitate sexus, aetatis, affectuum animadvertebantur. Deos adibant alii flentes, sacco se cingebant alii, radebant caput, vellebant barbam, clamabant et vociferabantur alii, ipsi, qui patriam tueri potuissent, tristes erant, verbo omnes, totus adeo populus, ejulabant, nec hoc uno loco, sed per omnes regionis urbes et vicos eodem modo. Profecto gravius describi clades non potuit, quam si ita indicaretur eius effectus in incolarum animos. Hinc dicere jure potuit scriptor *לְבִי לְמוֹאָב יִעַק*, nec tamen hac in re substiterunt incolae. Trepidi jam omnes aufugiunt meridiem versus, clamantes et ejulantes propter patriae suae sortem, illorum instar, qui ruinosam domum tristes et pavidam relinquunt. Et certe, quae nunc aqua et pascuis florent loca, deserta fient, eaque non ad breve tempus, mox reversuri, relinquunt, sed omni spe redeundi carentes, cum omnibus quae asportari queant. Sic Propheta denuo cumulat verba, quibus fugam illam describit. Videmus quasi eos, qui e regionibus trans Arnonem sitis profugi, ne intra Moabitidis fines quidem subsistere audent, sed sua secum asportantes, cum lamentatione et ejulatione progrediuntur ad Zoar, terram suam plane vastatam relinquentes, et mox ad Edomitas aufugiunt. Et sane hic metus non vanus, haec trepidatio non erat sine causa; etenim jam aquae Dibonis sanguine interfectorum rubebant, atque hoc tantum initium erat iudicii divini, quod iis imminerebat.

Praeterea in altera vaticinii parte summa arte causam huius iudicii Propheta indicat. Quid facient illi profugi? Quid aliud, quam ut auxilium petant a Judaeis, et ita quidem, ut, antiquam societatem renovantes, tributum mittant, seque tributarios agnoscant. Poterant sane nunc illud facere, ipsi finibus suis expulsi et extorres, avis fugatae instar; sed quid fecerant ante, cum adhuc ipsi, rebus florentibus, alios, ipsos etiam Judaeos, superbe contemserant? Aliquando hi et ipsi a Moabitibus auxilium petiverant, cum dignitate locuti erant, non submissee nec humiliter, sed quasi ad tempus tantum humanitatis officia implorantes, sed certâ simul fiduciâ ducti eorum promissorum, quae de regni restitutione et felicitate a Deo acceperant. Summa arte sic Propheta Judaeus, Moabitibus gravissimam poenam denuntians, his minis inseruit futurae sui populi restitutionis spes, opposuitque brevem et praetereuntem Judaeorum cladem, quae certam restitutionis spem minuere non poterat, desperationi, luctui et ejulationi Moabitarum, quibus nulla jam supererat futurae felicitatis expectatio. — Sed Moabitae, licet sic simul iis in memoriam revocata essent promissa, Judaeis divinitus facta, nihilo minus superbe tum omne auxilium negaverant. Urget Propheta hanc superbiam, XVI:6, eamque indicat tanquam rem omnibus notissimam, quia in ea sita erat causa iudicii divini in Moabitas, quatenus odium sic apparuerat, quo in Judaeos ducebantur. Propterea, i. e. ob hanc ipsam superbiam nunc ejulat Moab, inquit, propterea nunc vastatae vineae, cf. Zeph. II:10.

Tertia denique stropha carminis felicem vinearum et agriculturae conditionem, quae olim fuit, praesenti de-

vastationi opponit. Vindemiatorum et messorum cantum et laetam jubilationem, quibus antea undique omnia resonabant, cessabunt, ita ut nullis locis, nec in vineis, nec in agris, nullo tempore, nec vere, nec autumnali, amplius audiatur; sed audietur barritus hostium, caedem et depraedationem minatus. Non mirum igitur, denuo misericordiâ affici Prophetam, eo majori, quo magis omnia tentat Moab ad effugiendum periculum, — sed frustra!

Sic in toto carmine summa animadvertitur unitas, omnia optime cohaerent, omnia eo spectant, ut clades gravissima Moabitarum describatur, causa eius indicetur, effectus demonstretur. Nec de concinnitate, nec de verborum nimia repetitione, nec de mala membrorum conjunctione sermo esse potest. E contrario cum arte omnia sic disposuit scriptor, ut et gravitatem et amplitudinem et certitudinem cladis imminentis ostenderet, eamque tristissimam quidem et miserrimam, sed tamen odio in Judaeos bene meritam probaret.

11

Faint, illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page.

QUAESTIONES.

I.

Capita XV et XVI vaticiniorum Jesaiae huic scriptori non sunt abjudicanda.

II.

Cap. XVI sect. 1 lectio כָּרִי retinenda est et accipienda de tributo debito.

III.

Eglath-Schelischa c. XV: 5 est nomen proprium.

IV.

Jesaiae cap. XI, sectt. 1—5, ad Messiam sunt referendae.

V.

Critica interna, licet magni facienda, tamen externa est postponenda.

VI.

Johannis Epist. I, cap. V: 20, οὗτος ad proxime praecedens Ἰησοῦ Χριστῶ referri debet.

VII.

Non probanda est eorum sententia, qui Epist. ad Rom. IX: 5^b *doxologiam* invenisse sibi videntur.

VIII.

Sacra scriptura dici potest ét verbum Dei ét verbum Dei dici potest sacra scriptura contineri.

IX.

Doctrina Anselmiana de satisfactione Christi partim est laudanda, partim vituperanda.

X.

Nonnullorum opinio de Jesaia, a rege Manasse crudeliter interfecto, improbanda videtur.

XI.

Quidquid Christianis inest animi emendati, Spiritui Sancto attribuendum est.

XII.

Errant qui Deum fingunt ita hominum animos afficientem, ut ingenii animique vires, naturae humanae propriae, nihil omnino valeant.

XIII.

Errant etiam qui, nimium adminiculo doctrinae Christianae attribuentes, omnem hac in re Spiritus Sancti opem excludunt.

XIV.

Religionem Christianam per omne aevum vim suam et efficacitatem ostendisse, contendimus.

XV.

Ethices Christianae fundamentum est Theologia Christiana dogmatica.

XVI.

Ceteris orationum sacrarum habendarum generibus analytico-syntheticum praeferendum est, nec tamen semper adhibendum.

Faint, illegible text at the top of the page, possibly a title or introductory paragraph.

Faint, illegible text in the middle section of the page.

Faint, illegible text in the lower middle section of the page.

Faint, illegible text in the lower section of the page.

Faint, illegible text near the bottom of the page.

Faint, illegible text at the very bottom of the page.